

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Dagmar Medková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Před branami stáří: stáří z pohledu střední
a starší dospělosti**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Michal Vavřík

Vypracovala:
Dagmar Medková

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Před branami stáří: stáří z pohledu střední a starší dospělosti“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Senticích dne 22.4.2010

Dagmar Medková

OBSAH

Úvod.....	2
Teoretická východiska práce	
1. Vymezení a charakteristika základních pojmů práce	4
1.1 Věková stádia dospělosti a stáří, definice stáří	4
1.2 Charakteristika období střední a starší dospělosti	6
1.3 Charakteristika období stáří – stáří z biologického, psychologického a sociálního hlediska	7
1.4 Nejčastější problémy spojené se stářím	10
1.5 Životní zkušenost, vyrovnanost a integrita ve stáří	12
2. Vývoj pojetí stáří v naší společnosti.....	14
2.1 Dřívější pojetí stáří a změny v rodinném soužití	14
2.2 Současná rodina, mezigenerační vztahy a úloha seniorů v rodině	16
2.3 Současné pojetí stáří a nejčastější mýty, stereotypy a předsudky o stáří	18
3. Aktuální fenomény ovlivňující status stáří	21
3.1 Novodobé možnosti rozvoje seniorů a programy aktivního stárnutí	21
3.2 Prognóza demografického vývoje v ČR a její prezentace v médiích.....	22
3.3 Prezentace seniorů v médiích.....	24
3.4 Ageismus v naší soudobé společnosti	26
4. Závěry teoretické části (shrnutí)	29
Vlastní průzkum (praktická) část	
5. Cíle průzkumu.....	31
6. Charakteristika výzkumného vzorku	32
7. Použité metody	33
8. Prezentace výsledků	35
8.1 Obraz stáří v naší společnosti a příčiny tohoto obrazu z pohledu respondentů	35
8.2 Postavení seniorů ve společnosti	36
8.3 Ekonomické aspekty stáří	38
8.4 Mezigenerační vztahy.....	39
8.5 Přínos seniorů	40
8.6 Hlavní úkol stáří	41
8.7 Představa vlastního stáří a potenciál stáří	42
8.8 Seniori v budoucnu z pohledu respondentů	43
8.9 Jak změnit negativní status stáří	44
8.10 Shrnutí a srovnání názorů jedinců ve věku střední a starší dospělosti	45
9. Diskuze	46
Závěr.....	49
Resumé	52
Anotace.....	55
Seznam použitých pramenů a literatury	56
Seznam příloh	58

Úvod

Stáří je téma, které se nějakým způsobem dotýká každého z nás. Většinou se poprvé se stářím setkáme prostřednictvím našich babiček a dědečků, poté mají někteří lidé seniory za své přátele, pak se stanou seniory naši rodiče a konečně my sami přemýšlíme někdy o svém stáří nebo alespoň o stáří obecně.

Naše společnost stáří převážně vytěsňuje z mysli jako něco, co je považováno za „nutné zlo“, které se „musí nějak přežít“ nebo je přinejmenším opomíjí či bagatelizuje jako „něco, co je daleko před námi.“ Vládne kult mládí a stáří je stigmatizováno.

Ve své práci bych se proto chtěla zaměřit na nejen na souvislosti negativního obrazu stáří, ale i na potenciál a pozitiva stáří; domnívám se, že se o nich téměř nehovoří a přitom si to toto téma, zvláště pak vzhledem k budoucímu stárnutí obyvatelstva, rozhodně zaslouhuje.

Jedná se o téma, které bude nabývat v následujících letech stále více na významu a které je v úzkém vztahu k sociální pedagogice, protože sociální pedagogika usiluje o dosažení optimálního souladu ve společnosti. Navíc jde o problematiku, která se týká každého z nás, takže si zaslouží maximální pozornost. Úkolem sociální pedagogiky bude zasadit se o využití potenciálu, který seniorský věk nabízí a také o podporu mezigenerační solidarity a tolerance.

Téma jsem si vybrala, protože mám k němu velmi blízký vztah – již od dětství se hodně pohybuji na venkově, v současné době zde trvale žiji a jsem proto se seniory a jejich starostmi, především neuspokojenými psychosociálními potřebami, v častém kontaktu. Často přemýšlím o tom, proč je stáří v naší současné společnosti negativně vnímáno, jakým způsobem bylo vnímáno dříve a proč nejsou zdůrazňovány také jeho pozitivní prvky, jako tomu bylo v minulosti.

Cílem mé práce je zjistit, jaké postoje¹ ke stáří zaujímají jedinci ve věku střední a starší dospělosti, protože právě tyto věkové skupiny jsou konfrontovány se stářím kromě seniorů nejvíce – ať už se stářím svých rodičů nebo se svým vlastním, před jehož „branami“ stojí. Dalším cílem je zjistit, jakými způsoby by se dal negativní status stáří ovlivnit směrem k pozitivnějšímu pojetí – tyto otázky budou předmětem empirické části práce.

---

¹ Sklon ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama. Postoje jsou součástí osobnosti, předurčují poznání, chápání, myšlení a cítění. (Hartl, Hartlová s. 442)

V teoretické části se budu věnovat pojmu stáří a jeho jednotlivým aspektům, dále historickému vývoji v pojetí stáří a změnám, které status stáří v naší společnosti ovlivnily a v neposlední řadě také aktuálním fenoménům souvisejícím se stářím, tak, aby byly naznačeny různé dimenze této problematiky. Tyto informace jsou potřebné pro následný průzkum, zvláště pro jeho analýzu a pochopení souvislostí. V teoretické části bude rovněž uvedeno, co bylo již zjištěno o postavení seniorů v naší společnosti.

V první kapitole budou zmíněny základní informace vztahující se ke stáří, včetně poznatků vývojové psychologie, které jsou nutné ke komplexnímu vymezení stáří; půjde o tři aspekty stáří: biologický, psychologický a sociální. Následující podkapitola pojednává o nejčastějších problémech ve stáří, které jsou výchozím bodem pro sociálně pedagogické působení na celou společnost. Protože si moje práce klade za cíl také upozornit na pozitiva stáří, zmiňuji v další podkapitole význam zkušeností v životě člověka.

Druhá kapitola se zabývá společenskými změnami na počátku minulého století, které měly značný vliv na změny v pojetí stáří a postavení seniorů ve společnosti. Součástí kapitoly jsou také současné mezigenerační vztahy a dále stereotypy a předsudky o stáří, které se předávají z generace na generaci a velmi tak status stáří ovlivňují.

Ve třetí kapitole budou představeny některé aktuální fenomény vztahující se ke stáří. Jako první jsou zmíněny nové možnosti aktivit ve stáří, které mohou do budoucna sehrát důležitou roli při „předefinování“ pojetí stáří a mohou pomoci integrovat seniory do společnosti a zbavit se tak věkové diferenciaci, která je znakem současné doby. Dále je pojednáno o budoucím demografickém vývoji v České republice a jeho prezentaci v médiích, který je označován za katastrofální ohrožení stability společnosti, což má obrovský vliv na postoje společnosti k seniorům. V další podkapitole je zmíněna prezentace seniorů v médiích a dále je popsán ageismus, který podle sociologických výzkumů představuje v současné společnosti velmi závažný společenský problém a dotýká se nejvíce seniorské populace a osob kolem padesáti let.

Praktická část bude zaměřena na zmapování nejzávažnějších otázek týkajících se stáří, konkrétně z pohledu střední a starší dospělosti, kdy už má člověk k němu ucelenější postoje než v dřívějších životních etapách, ve kterých je stáří vnímáno jako něco velmi vzdáleného.

Bude proveden kvalitativní průzkum, a to ze dvou důvodů: kvalitativní šetření je vhodnější vzhledem k tomu, že umožňuje důkladný rozbor tématu a je možné zjistit

různé kategorie problému; druhým aspektem této volby je fakt, že fenomén stáří se týká celé společnosti a v případě kvantitativního průzkumu prostřednictvím dotazníku by bylo třeba oslovit mnohem větší množství respondentů, než bych mohla technicky zvládnout. Navíc kvalitativní průzkum poskytuje respondentům dostatečný prostor vyjádřit se ke všemu, co považují vzhledem k problematice za důležité.

Analýza výsledků kvalitativního šetření bude provedena kódováním a kategorizací a výsledky budou prezentovány formou empirických statí k jednotlivým zjištěným kategoriím problému. Poté budou srovnány s jinými sociologickými výzkumy.

1. Vymezení a charakteristika základních pojmů práce

1.1 Věková stádia dospělosti a stáří, definice stáří

Členěním životního cyklu člověka, vývojem jedince v průběhu celého života a psychickými procesy, které v těchto obdobích probíhají, se zabývá vývojová (ontogenetická) psychologie. Vývojová psychologie člení dospělost a stáří na další stádia, přičemž u různých autorů existují drobné odchylky.

Pro svoji práci jsem si vybrala dělení dospělosti a stáří dle Vágnerové (2000):

- mladá dospělost (začíná u různých lidí v odlišnou dobu dle psychosociální zralosti – 34 let)
- střední dospělost (35-44 let)
- starší dospělost (45-60 let)
- rané stáří (61-74 let)
- pravé stáří (75 let a výše)

Psychologický slovník vymezuje stáří takto: „*stáří = konečná etapa geneticky vyměřeného trvání života, dle Světové zdravotnické organizace (WHO) je doporučena 15letá periodizace stáří:*

a) *rané stáří – 60 – 74 let*

b) *vlastní stáří – 75 – 89 let*

c) *dlouhověkost – 90 a více let“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 562)*

Stuart-Hamilton (1999) však považuje vymezení stáří podle chronologického věku za problematické a nepřesné; existují totiž sedmdesátiletí lidé, kteří znaky stárnutí podle chronologického věku postrádají a naopak mladší lidé, kteří znaky stárnutí vykazují časněji než jejich vrstevníci. Chronologický věk proto nemůže spolehlivě určovat období stárnutí, může pouze naznačovat stav průměrného člověka a proto je tento časový údaj nutné vztahovat k dalším údajům, nejčastěji k tělesným změnám.

Mühlpachr (2005, s. 16) uvádí, že stáří *“je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů modifikovaných dalšími faktory (především chorobami, životním způsobem a životními podmínkami) a je spojeno s řadou významných změn sociálních (osamostatnění dětí, penzionování a jiné změny sociálních rolí).“*

Věkové normy, které definují časování a následnost významných životních událostí (přechod mezi sociálními rolemi) vymezují období stáří odchodem do důchodu. (Vidovičová, 2008) Sýkorová (2007, s. 47) uvádí, že *„...sociálním markerem stáří je obligatorně stanovený věk odchodu do důchodu, jakkoli se chronologický věk jeví být ke klasifikaci lidí jako ‚starých‘ problematický i z biologického a psychologického hlediska. Jedinci totiž zejména ve třetím věku² disponují značnými, aktivovatelnými fyzickými a kognitivními rezervami.“*

Při výzkumu v roce 2001 bylo zjištěno, že za nejdůležitější definiční znaky stáří respondenti považovali fyzický stav (75%), věk (56%) a ztrátu duševní svěžesti (54%). Následovaly tyto znaky: ztráta autonomie, potíže přizpůsobit se změnám a až poté byl v 18-ti % případů uveden odchod do důchodu. (Vidovičová, Rabušic, 2003)

V dalším kvantitativním výzkumu v roce 2007 bylo na prvním místě charakteristik starého člověka respondenty uváděno špatné zdraví (42,3%), následovala neschopnost se o sebe postarat (41,4%) a třetím uváděným kritériem byl věk, ovšem v hlubokém procentuálním propadu za prvními dvěma kritérii (19,7%).

Zdá se tedy, že chronologický věk nehraje při určování hranic stáří v naší společnosti hlavní roli; přesto je ale velmi významným měřítkem stáří. Ostatně definici starého člověka podle věku byly nejvíce nakloněny skupiny osob ve věku 18-39 let; tedy lidé, kterým jejich vlastní stáří připadá velmi vzdálené. Starší věkové skupiny spíše preferovaly jako kritérium stáří špatné zdraví a neschopnost se o sebe postarat. (Vidovičová, 2008)

---

² Třetím věkem je nazýváno období od 60, resp. 65 let do 74 let (Sýkorová, 2007)

1.2 Charakteristika období střední a starší dospělosti

Ve věku **střední dospělosti** (35 - 44 let) vznikají dva základní okruhy, o kterých lidé přemýšlejí: bilancování minulosti a představy o budoucnosti. Jedinci se začínají zabývat (stejně jako v adolescenci) více sami sebou a hodnotí, zda naplnili svoje minulé cíle. Snaží se v sobě více orientovat. Období kolem 40. roku života bývá označováno jako tzv. krize středního věku. **Typické pro tuto etapu je hledání skutečného smyslu života.** Toto období proto poskytuje šanci pro poznání a další osobnostní rozvoj. (Vágnerová, 2000) Bilancování a obrat ke svým prožitkům vede k vyhraňování osobnosti, jedinec se stává více individualitou, tzn. že necítí a nejedná podle konvencí, ale podle svých vlastních závěrů a přesvědčení (Říčan, 1990)

K tématu stáří a stárnutí je důležité uvést, že se v tomto věku mění postoje k hodnotám, vztah k rodičům a své vlastní identitě. Dochází k emancipaci od rodičovských vzorů, rodiče stárnutím pozvolna ztrácejí svoje kompetence a stávají se závislejšími. Poprvé tak dochází k dominantnímu postavení vůči rodičům. (Vágnerová, 2000) Co se týká vlastní identity, „*je třeba vlastní identitu přehodnotit a nalézt novou alternativu, která by byla přijatelná i pro období stárnutí.*“ (Vágnerová, 2000, s. 379)

Ve věku **starší dospělosti** (45 - 60 let) dochází k prvním drobným příznakům stárnutí, především ke zhoršení zrakové i sluchové ostrosti, klesá tělesná síla a objevují se první zdravotní potíže. Biologické ani psychické změny dané věkem však nejsou většinou velké a jedince v běžném životě neomezují. (Vágnerová, 2000)

Období starší dospělosti je obdobím bilancování – lidé hodnotí, zda byly naplněny jejich životní cíle, které si stanovili v mládí a zda byly správné či nikoli. Snaží se vzít na vědomí konečnost svého života a dochází k přehodnocení dřívějších cílů a vztahů k druhým. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Způsob uvažování jedinců ve věku starší dospělosti ovlivňuje zkušenost; při řešení různých problémů tito lidé berou v potaz existenci více variant řešení, jsou již méně radikální, v rozhodování hraje značnou roli prožitá zkušenost s podobnými problémy a přesah uvažování. Člověk již bere v úvahu i důsledky různých řešení a neulpívá na hledání absolutní pravdy. Je více pragmatický, připouští relativitu platnosti různých závěrů, dovede integrovat svoje zkušenosti. (Vágnerová, 2000)

Vztah mezi rodiči a jedinci ve věku starší dospělosti se pozvolna mění. Postupně dochází k zvětšování asymetrie mezi oběma účastníky vztahu – děti získávají časem

dominanci nad svými rodiči podle míry jejich závislosti; podle toho, které fyzické nebo psychické funkce rodičů selhávají. Často je pro jedince velmi těžké se s úpadkem kompetencí rodičů vyrovnat, protože rodiče byli jejich oporou po celý život. (Vágnerová, 2000) Pokud jsou mezi rodiči a dětmi nevyřešené spory, mohou děti projevy nemoci rodičů vnímat jako neochotu a je pro ně pak těžké vidět situaci realisticky a poskytnout jim intenzivní dlouhotrvající péči. Tato péče je psychicky velmi náročná a vede často k emočnímu vyčerpání. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Jedinci ve věku starší dospělosti jsou příslušníky dominantní generace, která má nejvíce zodpovědnosti, k rodinám svých dětí a ke svým stárnoucím rodičům. Tento význam zodpovědnosti se stává součástí jejich identity. (Vágnerová, 2000)

1.3 Charakteristika období stáří – stáří z biologického, psychologického a sociálního hlediska

Haškovcová (1990, s. 23) uvádí, že „...rychlost procesu stárnutí bývá různá a projevem jsou faktické modifikace. Rychlost stárnutí je ovlivňována mnoha faktory, a to jak biologické, psychické, tak i sociální povahy.“

Z biologického hlediska je stáří spojeno s kalendářním věkem člověka, což je označováno jako chronologické stáří a jeho počáteční hranice je 60 let – začíná docházet k výraznějším tělesným a psychickým změnám, a také se začínají ozývat první choroby spojené se stárnutím, které jsou většinou chronického rázu. Proces stárnutí však bývá individuálně variabilní a závisí na interakci dědičných předpokladů a důsledků různých vlivů prostředí, které se v organismu stárnoucího člověka postupně nahromadily. Genetické dispozice určují průběh stárnutí a pravděpodobnou délku života tzn., že v určité době se aktivují geny, které mají vliv na stárnutí, ale záleží rovněž na všech vnějších faktorech, které organismus člověka po celý život ovlivňují. (Vágnerová, 2000). Doba a intenzita stárnutí ovšem závisí také na prevenci a na tréninku udržování kognitivních dovedností. (Stuart-Hamilton, 1999)

Z hlediska psychického dochází ve stáří k četným změnám psychických funkcí, které jsou podmíněny biologicky (strukturální a funkční změny mozku, snížená produkce neurotransmiterů, změny vyvolané nemocí) a psychosociálně (sociokulturní vlivy, traumata, návyky a životní styl v průběhu celého života). (Vágnerová, 2000)

Především dochází ke změnám poznávacích procesů:

- aktivační úrovně (pomalost reakcí, rozhodování, zpracování informací);
- paměťových funkcí (horší „krátkodobá“ epizodická paměť, dlouhodobá bývá zachována);
- učení (ukládání a vybavování si informací);
- intelektových funkcí (k úbytku může dojít i vlivem somatického onemocnění; závisí na dosaženém vzdělání a intelektuálních aktivitách ve stáří, které je udržují; krystalická inteligence³ bývá více zachována než inteligence fluidní⁴);
- orientace v prostředí (to je spojeno se zhoršováním zraku a sluchu; starší člověk se proto musí v novém prostředí více soustředit). (Vágnerová, 2000)

Duševní činnost seniorů je zpomalena, protože je pomalejší aktivita mozkových buněk a přesnost je pro jedince důležitější než rychlost. (Říčan, 1990) Vágnerová (2000, s. 451) konstatuje, že **„ke změnám mohou přispívat očekávání a postoje společnosti, které manipulují staré lidi k přijetí určitého modelu chování, k pasivitě, jejímž důsledkem je stagnace a úpadek kompetencí, které přestaly být využívány.“**

Stuart-Hamilton (1999) však uvádí, že **starší lidé umí účelně využít svých zkušeností tak, že dovedou plnit některé úkoly stejně spolehlivě jako mladí lidé.** Těmito zkušenostmi dokáží kompenzovat pomalost nebo menší přesnost. Dále bylo prokázáno, že proti úbytku kompetencí lze účinně bojovat. Co se týká intelektových funkcí, Langmeier, Krejčířová (2006) zdůrazňují variabilitu úbytku kognitivních schopností; u jedinců se tyto schopnosti mění s věkem rozdílně, nejčastěji v závislosti na dosaženém vzdělání a profesi (nejlépe si je udržují lidé, kteří pracovali v intelektově náročných profesích). Tvořivost však bývá ve stáří zachována, což dokazují výtvarná, literární, filmová aj. díla umělců vytvořená ve vysokém věku.

Starší lidé bývají emočně labilnější, což ovlivňuje také kvalitu pozornosti, paměti, rozumových schopností a motivaci k různým aktivitám. Senioři proto často udržují neměnný řád svých denních stereotypů, ve kterém se cítí bezpečně. (Vágnerová, 2000)

Je však třeba si uvědomit, že starší lidé jsou také v mnohem větší míře vystaveni psychické zátěži, než ostatní populace; často prožívají více psychických otřesů a těžkých životních situací naráz (odchod do důchodu, odchod dětí, ztráta životního partnera, těžká nemoc, úmrtí blízkých a přátel, izolace). (Pichaud, Thareauová, 1998) Nakupení těchto negativních událostí a pocit ztráty jakékoliv

---

³ Krystalická inteligence udává množství vědomostí, které člověk získal v průběhu svého života.

⁴ Fluidní inteligence je schopnost jedince řešit nové problémy. (Stuart-Hamilton, 1999, s.49,50)

perspektivy vede, zvláště v období pravého stáří, kdy je navíc v mnoha případech nutná změna životního stylu (přemístění do domova důchodců, častá hospitalizace v nemocnici), k vyššímu počtu dokonaných sebevražd. Značná část seniorů také v důsledku těchto těžkých životních situací a chorob trpí depresemi.

Co se týká sociálního aspektu stáří, je stáří spojováno s menší či větší ztrátou sociálních kontaktů, která vede někdy až k pocitům osamělosti. Tato ztráta bývá způsobena odchodem do důchodu, ovdověním, psychickým stavem, nemocí, která seniorům nedovoluje navštěvovat přátele nebo tím, že vzhledem k jejich vysokému věku již přátelé nežijí. (Vágnerová, 2000)

Na počátku stáří bývá nejprve silná potřeba seberealizace a užitečnosti pro druhé, později je prioritou potřeba emočního zázemí v okruhu nejbližších osob. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Senioři se více soustředí na svoji nejbližší rodinu a svoje psychosociální potřeby se snaží kompenzovat náhradními způsoby - velký význam má pro ně zvíře, které nahrazuje partnera, telefon a konverzace se sousedy. Podporu hledají rovněž u svých vrstevníků, kteří jim dávají pocit generační sounáležitosti a pochopení. Starší lidé také častěji než jiná populační skupina sledují televizi a poslouchají rozhlas.

Dochází k větší koncentraci na sebe a svoje problémy, protože někteří senioři bývají izolováni ve svém soukromí nebo mají vlivem zhoršování sluchu, paměti a vlivem pomalosti potíže s komunikací. Velkou roli hraje (zvláště v období pravého stáří) pečovatelská služba, která představuje nejen pomoc a udržování navyklého životního stylu, ale i psychickou oporu a zdroj sociálního kontaktu. (Vágnerová, 2000)

Naproti tomu je možné i ve stáří udržovat velké množství sociálních kontaktů; **„v důchodovém věku je však možné využít čas k realizaci plánů, ke kterým až do této doby nebylo možné přikročit, a je příležitost dál se plně rozvíjet.“** (Pichaud, Thareauová, 1998, s. 27) Autoři také zdůrazňují, že úbytek sociálních vztahů nemusí být nutně negativní; **důležitá je kvalita, nikoli kvantita.**“ (Pichaud, Thareauová, 1998, s. 77)

Nejdůležitějším úkolem stáří je vyrovnat se s celou minulostí, přijmout ji takovou, jaká byla, pochopit její smysl a hodnotit svůj život pozitivně, protože jen tak lze prožít klidné, smysluplné stáří bez pocitu marnosti a postupně přijmout i smrt. (Vágnerová, 2000)

1.4 Nejčastější problémy spojené se stářím

Mühlpachr (2005, s. 12) uvádí následující rizika seniorské populace:

- *pauperizace, ekonomické zbídačování, znemožňující uspokojit potřeby přiměřené dané společnosti,*
- *věková diskriminace, ageismus,*
- *segregace, vytěsňování, nedobrovolný život vně společnosti,*
- *generační intolerance (pracovní příležitosti, vedoucí pozice, bydlení),*
- *předsudky, např. přeceňování nemocnosti a poklesu funkční zdatnosti ve stáří apriorní podezírání z přítomnosti diskreditujících postižení (demence),*
- *podceňování léčitelnosti zdravotních obtíží i potřeby věkové modifikace zdravotnických i jiných služeb,*
- *maladaptace na stáří a s ním spojenou změnu sociálních rolí (penzionování),*
- *osamělost, zvláště v souvislosti s ovdověním,*
- *rychlý vývoj společnosti, zastarávání technologických znalostí, ztráta konkurenceschopnosti na trhu práce, zhoršení orientace ve společenském dění i mezigenerační komunikaci (nové aktivity, nová terminologie),*
- *vyšší nemocnost a při kombinaci a atypickém průběhu chorob ve stáří i vyšší riziko omylu,*
- *zvýšené riziko ztráty soběstačnosti,*
- *pokles schopnosti a vůle signalizovat své potřeby a potíže,*
- *manipulování, ztráta rozhodovacích možností (zvláště v souvislosti se zdravotnickými a sociálními službami),*
- *zanedbávání a týrání nesoběstačných jedinců.“*

V kvalitativním výzkumu Sýkorové (2007) zmiňovali senioři jako negativní stránky stáří, kromě zdravotních potíží, nejčastěji ovdovění, **negativní hodnocení stáří společnosti** - často založené na mýtech a stereotypech, ageismus (více bude o mýtech a ageismu pojednáno v následujících kapitolách), diskriminující přístup ve zdravotnictví, službách, na úradech, finanční potíže, problémy s bydlením (nedostatek míst v penziónech) a **pocit sociálního vyloučení**. Z některých výpovědí: „...dobře se cítím ve společnosti mladých, ráda bych ještě sloužila. Jsem mrzutá, když je naše pomoc odmítána, když nás mladí nepotřebují, ráda bych se více dostávala do společnosti

a neměla pocit, že již tam nepatřím, (ve stáří je důležité) být činný do poslední chvíle, být užitečný pro společnost“/73-letá žena (Sýkorová, 2007, s. 62)

„Je to těžké. Nikdo nás nebere vážně, všichni čekají, až umřeme. Berou to jako to, že jim bereme peníze a pořád si stěžujeme a nic neděláme.“ /81-letý muž (tamtéž, s. 62)

Senioři se podle výzkumu domnívají, že jsou považováni za homogenní skupinu: *„mladší lidé spojují stáří a staré stereotypně s úpadkem fyzických a psychických sil, ztrátou výkonnosti, schopnosti orientovat se v současném světě, samostatně a odpovědně se rozhodovat a jednat, čili s nekompetentností a závislostí na druhých (tamtéž, s. 58)*

Pro některé seniory je velmi těžké unést změny, které přináší stáří a tyto negativní stereotypy ještě zhoršují jejich sebedůvěru v to, že je zvládnou. Problémy prožívají obtížněji, protože jsou závislí na okolním světě a mají dostatek času o nich přemýšlet.

Osobnost seniora by měla být brána s celým jeho předchozím vývojem včetně zátěžových situací a dřívějších zkušeností. (Klevetová, Dlabalová, 2008)

Podle mého názoru jsou dalším velkým problémem ve stáří neuspokojené psychosociální potřeby, a to nejen vlivem společenské diferenciací, ale také vlivem neochoty k delší komunikaci se seniory ze strany dětí. Senioři si proto svoje neuspokojené psychosociální potřeby kompenzují oslovováním cizích lidí na ulici, v dopravních prostředcích apod. Vlivem stále postupující individualizace naší společnosti spolu lidé méně komunikují a soustředí se pouze na svoji rodinu, což je zvláště na venkově, kde žijí, dobře vidět. Byli to právě senioři, kteří mě sami nejdříve oslovili a představili se po mém nastěhování do nového domova. Dnes jsou mnozí z nich mými přáteli; zato moji vrstevníci zájem o přátelství nemají a setrvávají ve svém soukromí a izolovanosti od okolního dění.

Mnohým lidem vadí vzpomínání seniorů, opakování stále stejných témat hovoru a pomalost hovoru; nejsou ochotni se jim při komunikaci přizpůsobit. Při empirickém výzkumu Vidovičové (2008) bylo zjištěno, že zvláště mladí lidé ve věku 18-29 let nemají rádi, když se s nimi starší lidé snaží „zavést řeč“. Konkrétně jde o 29% respondentů v tomto věku; 13% ve věku 30-59 let a 6% ve věku 60-80 let (viz tabulka č. 1 v podkapitole 3.4.).

Dalším z problémů, které přináší stáří, je pocit osamělosti a neužitečnosti v důsledku ztráty sociálních kontaktů. K této ztrátě přispívá i fakt, *„že současná společnost starým lidem nenabízí téměř žádnou přijatelnou a zvládnutelnou roli.“* (Vágnerová, 2000, s. 460)

1.5 Životní zkušenost, vyrovnanost a integrita ve stáří

„Postoj současné společnosti ke stáří a starým lidem je spíše negativní. Hodnotový systém této společnosti, který zdůrazňuje zachování všech, především biologicky podmíněných kompetencí mládeži, staré lidi silně znevýhodňuje.“ (Vágnerová, 2000, s. 443) Tyto negativní postoje jsou převažující v západoevropských zemích; ve východních kulturách, například v Japonsku je stáří spojováno s autoritou a úctou; stříbrné vlasy a vrásky jsou zde znakem moudrosti. (Tošnerová, 2002) V Japonsku je také stanovena hierarchie rodinných příslušníků; hlavní slovo mají v rodinách staří lidé. Blízký východ považuje stáří za vrchol života a synové jako pokračovatelé rodu jsou vedeni k tomu, aby své rodiče ve stáří zajistili. V některých tradičních menších národech je úcta ke stáří také dána tím, že většina lidí je negramotná a informace se zde předávají z generace na generaci. (Kleťová, Dlabalová, 2008)

V naší společnosti je stáří bohužel spojováno spíše s nízkým společenským statutem, nemocností, úbytkem kompetencí a závislostí na druhých. (Vágnerová, 2000) Přestože je také stáří odnepaměti paralelně spojováno s životní zkušeností a vyrovnaností (Haškovcová, 1990), v naší společnosti zdaleka nedosahuje tato stránka stáří takového významu jako ve východních kulturách, kde je ceněno jako období nejvyšší moudrosti, úcty a autority.

Haškovcová (1990, s. 25) hovoří také o tom, že naše společnost má bohužel především negativní představu o stáří. Jak uvádí, *„nevěříme, že ač jiný, může být životní způsob stárnoucího a starého člověka smysluplný a satisfakci přinášející.“* Navíc negativní až katastrofický pohled na stáří bere naději a houževnatost v péči o duševní stav starých lidí, brání nám vidět pozitivní lidskou hodnotu a vede k terapeutickému pesimismu a zanedbávání péče o seniory jak v institucích, tak v rodinách. (Říčan, 1990) Pichaud, Thareauová (1998, s. 19) zdůrazňují, že základním vkladem je **uvědomovat si i přes všechny problémy, které stáří přináší, také jeho pozitivní stránky a i ty nejslabší seniory respektovat jako plnoprávné bytosti.** *„I staří lidé mají svůj vnitřní svět, který je bohatý podle toho, jaké byly jejich životní prožitky. Pokud si tento fakt uvědomíme a začneme vnitřní život starých lidí respektovat, jsme na cestě k toleranci a úctě.“*

Jak již bylo řečeno, úkolem stáří je vyrovnat se s celým svým životem a se smrtí; **přináší tedy nové zkušenosti, které směřují k dosažení integrity v pojetí vlastního života.** Proto se senioři často obracejí k minulosti nad různými dokumenty a fotografiemi; vzpomínáním si potvrzují svoji identitu a je také velmi důležité, že skrze svoje potomky cítí generační kontinuitu. Vágnerová (2000, s. 444) také uvádí, že „**stáří má i určitý smysl, který laická veřejnost přehlíží a bagatelizuje.**“

Myslím, že význam stárnutí a stáří nejlépe ilustrují zkušenosti konkrétních osob; v knize k dokumentu Olgy Sommerové „O čem sní ženy“ byly v roce 1999 položeny sedmi ženám stejné otázky: „Bojíš se stárnutí?“ a „Chtěla bys být znovu mladá?“ Pět ze sedmi žen prohlašovalo, že by se do svého mládí vrátit nechtěly a zdůvodňovaly to nabytými životními zkušenostmi.

Některé odpovědi na otázku „Bojíš se stárnutí?“:

„Vím, že stárnu, ale protože to fyzicky cítím, že mi není dvacet nebo třicet, ale na druhé straně jsem ráda, že jsem se toho tolik v životě dověděla a tolik naučila, že bych nechtěla nic zpátky. ...Já už bych nechtěla být dvacetiletá nebo ještě mladší, protože na jedné straně to mládí je hezký, ale je tam tolik trápení, než se od života něco dozvíš, než tím vším projdeš. Teď je mi padesát, a to je takový číslo, jak jsem si vždycky myslela, starý. ...Ale když pořád něco děláš a pořád něco tvoříš, pořád jsi ještě zvědavá na život a chceš se něco nového dozvědět, tak se nemusíš bát stárnutí.“ (I. Gaus-Uherková, 50 let) (Sommerová, 2005, s.60)

„Stárnutí se nebojím. ...Já jim (mladým) nemám co závidět, protože v některých vypjatých situacích mám větší výdrž než lidi ve dvaceti letech.“ „Tuhle otázku jsem si nikdy nepoložila. Ale co vím určitě, že poslední dva roky prožívám nejkrásnější období ve svém životě. Za svého mládí jsem nebyla tak neskonale šťastný člověk, jako jsem teď.“ (H. Zelenková, 54 let) (tamtéž, s. 111,112)

„Stárnutí není nutně jen nevýhodné. Pravda je, že za poznání platíš stárnutím...Já bych třeba to poznání za nic nevyměnila. Nechtěla bych se vrátit do nějaké minulé fáze svého života.“ (Z. Křížová, 52 let) (tamtéž, s. 26)

Domnívám se, že úloha stáří je naší společností nedoceněna. Myslím si také, že si málo lidí uvědomuje potenciál, které období stáří nabízí; i v této životní etapě je možné udržovat velké množství sociálních kontaktů a žít aktivně. „Prázdnota, kterou bude třeba vyplnit, může člověka děsit. ... V důchodovém věku je však možné využít čas k realizaci plánů, ke kterým až do této doby nebylo možné přikročit, a je příležitost dál se plně rozvíjet.“ (Pichaud, Thureauová, 1998, s. 27)

2. Vývoj pojetí stáří v naší společnosti

2.1 Dřívější pojetí stáří a změny v rodinném soužití

Nejdůležitější změnou, která se v naší společnosti v uplynulých stoletích vzhledem k problematice stáří stala, je přeměna rodiny vícegenerační na dvougenerační – v roce 1992 bylo v ČR pouze 4,7% třígeneračních domácností (rodina se závislými dětmi a důchodci) a v roce 1996 jejich počet dále klesl na 3,6%. (Maříková a kol., 2000)

„V tradičních evropských společnostech byla na místě dnešní nukleární rodiny obvyklá vícegenerační domácnost, v níž se v důsledku vysoké úmrtnosti ve středním věku dosti často obměňovalo složení rodičovského páru. (...) Vdovci i vdovy si brali nové partnery, sami mohli jen těžko zůstat. ...a noví partneři bývali často výrazně mladší,....anebo naopak o hodně starší. Generace se překrývaly; domem rodiny procházel život jako plynulá řeka.“ (Možný, 2006, s. 252)

V jedné domácnosti tedy žili lidé různého věku a generací, což s sebou jistě neslo vyšší míru tolerance a respektu k seniorům, než je tomu dnes. Podle autentického vyprávění několika seniorů, mimo jiné mojí 87-leté babičky, bylo dříve zvykem celoživotně rodičům vykat a mít je v účtě. Co se týká péče o seniory, jedno z dětí zůstávalo s rodiči v rodném domě, rodiče na toto dítě převedli majetek a dítě mělo povinnost se o rodiče postarat (tzv. výminek). *„Autorita seniorů byla mnohem obecněji zakořeněna v možnosti dohledu nad zdroji a strukturami příležitostí, což upevňovaly zákony o dědictví, pravidla následnictví a další praktiky upravující distribuci moci ve společnosti.“ (Vidovičová, 2008, s. 134) Tošnerová (2009) však uvádí, že ne vždy byly rodinné vztahy kvůli odvodu určité části výdělků dětí ve prospěch svých rodičů ideální a někdy dokonce výminek vzbuzoval přání rychlé smrti výminkářů.*

Je ovšem také pravdou, že **staří lidé v minulosti i nadále pracovali; podle svých možností pomáhali dětem v hospodářství, takže byli stále užiteční a nebyli postaveni ze dne na den do role důchodců.** Protože řemeslo většinou přecházelo z otce na syna, předávaly se zkušenosti z generace na generaci a byly velmi ceněné. Stárnoucí člověk se přizpůsoboval svým možnostem a stárnutí v aktivitě bylo přijatelné, protože mělo svůj řád. Byl to přechod z plné aktivity do méně namáhavých aktivit. Tento model výměny a tolerance působil i výchovně a měl vliv na emocionální ladění vícegenerační rodiny. Až moderní doba postavila seniory do role „nicnedělajících“ důchodců. (Haškovcová, 1990)

Vzhledem k častým úmrtím ve středním věku také „*stáří, a zejména to opravdu vysoké, bylo vždy chápáno jako určitá specifická část života. Staří lidé byli svým způsobem respektováni jednoduše již pro samotný fakt (či umění) přežití.*“ (Vidovičová, 2008, s. 19) Tošnerová (2009) uvádí, že až do 17. stol. se u nás dožilo více než 65-ti let života pravděpodobně jen 1% populace, v 19. stol. se jednalo již o 4%, ve 20. stol. 12%, nyní 15% a v roce 2030 se bude podle odhadů jednat asi o 30% populace. V roce 1800 byl za starého považován člověk čtyřicetiletý, v roce 1900 padesátník, dnes je to věk 65 let, ale dnešní gerontologie se zabývá především věkem od 75 let výše. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Vlivem industrializace pak postupně docházelo k zvýznamňování věku; věk se stal jedním z moderních strukturálních rysů, administraci výrobních sil, prostředek k ustavování sociálního řádu a sociální kontroly, došlo tím k věkové segregaci. Došlo k zavedení věkově stratifikovaných systémů, které jsou závislé na chronologickém věku: příprava na pracovní aktivitu (vzdělávání), samotná aktivita (zaměstnání) a odpočinek (důchod). (Vidovičová, 2008)

„V předindustriálních společnostech znát něčí věk neznamenovalo mít automatický vhled do jeho nebo jejich sociálních rolí či sociálně-ekonomického postavení. Věk byl více biologickým fenoménem než sociálním atributem. Instituce nebyly strukturovány dle věkových hranic a kulturní normy nepředepisovaly striktní věkově ukotvené chování. V mnohačetných rodinách se vyskytovala celá variabilita věků mezi sourozenci a rodina nebyla separována do striktně oddělených generací.“ (Vidovičová, 2008, s. 19)

V moderní společnosti došlo k věkové segregaci; nejvíce k oddělení věkových skupin přispěly následující faktory: oddělení práce od sféry rodiny, zmenšování rodinných sítí a bytových jednotek, vznik věkově odstupňovaných forem vzdělávání, vrstevnické formy zábavy atd. (Vidovičová, 2008)

V posledním století začaly mladé páry zakládající rodinu žít samostatně a nejobvyklejší rodinou se stala manželská rodina se dvěma dětmi. Jednou z příčin byl také nástup industrializace – „...*poklesla především síla ekonomického tlaku na udržení rodiny; rodina už není především společenstvím majetku a sdíleným hospodářstvím, jehož základem byla domácnost vlastníci dům, který sloužil (...) zároveň jako ekonomická a výrobní jednotka.*“ (Možný, 2006, s. 266) Postupně tedy docházelo k segregaci seniorů a ke změně jejich ekonomického a společenského statusu. **Moderní výroba také naprosto převrátila dosavadní systém hodnot.** „*Oslavované charakteristiky stáří jako zkušenost a moudrost jsou nahrazeny fyzickou silou*

a výdrž, mladistvou krásou, znalostí novinek a ochotou vyrovnávat se s rychlými změnami.“ (Dannefer cit. dle Vidovičová, 2008, s. 134)

Další změnou, která se vztahuje ke stáří, je nárůst domácností jednotlivců. Podíl domácností neúplných rodin se zdvojnásobil, ale nejdynamičtěji narostl podíl domácností jednotlivců, a to z 16% na 30%. (Maříková a kol., 2000; Možný, 2006) Do budoucna tedy, vzhledem k nárůstu jednočlenných domácností, bude zřejmě přibývat lidí, o které se nebude mít kdo postarat. Tento problém je aktuální v celé Evropské unii. (Kejdová, Vaňková, 2007)

2.2 Současná rodina, mezigenerační vztahy a úloha seniorů v rodině

Změny v rodině popsané v předchozí kapitole mají zásadní vliv na proměnu mezigeneračních vztahů. Mění se struktura rodiny nevytvořila pro seniory novou roli. Staří lidé nemohou uplatnit své pracovní zkušenosti, protože velmi rychlý technický pokrok tyto zkušenosti znehodnocuje a má za následek i jejich nízké sebevědomí; mohou však předávat celoživotní zkušenosti z mezilidských vztahů. Mladí lidé odcházejí od rodičů velmi brzy a zařizují si samostatné bydlení ještě dříve, než založí rodinu, takže nečerpají zkušenosti ani od svých rodičů. **Sociologové konstatují, že není dosud vyřešena otázka postavení a úlohy členů rodiny v novodobé společnosti. V tradičních rozvojových zemích, kde ještě nedošlo v takové míře k rozvoji moderních technologií, mají staří lidé stále svoje místo.** (Klevetová, Dlabalová, 2008)

Soužití generací je mnohem volnější než dříve – v rodině existují generace spíše vedle sebe, občas se navštěvují, ale jinak se příliš nesetkávají. **Věkově odstupňovaný běh společnosti (práce, vzdělávání i zábava) vede k tomu, že se generace nemají kde setkávat ani mimo rodinu a společnost pak zdůrazňuje především rozdíly mezi generacemi, nikoli spojovací prvky.** (Tošnerová, 2002)

Nejmladší generace proto většinou nemůže získat komplexnější představu o stáří. Malým dětem v naší společnosti by bylo třeba ukazovat více pozitivních stránek stáří např. tvorbu a výrobky aktivních zručných seniorů, aby se stále nepředával z generace na generaci jen obraz nemohoucího a nemocného stáří. (Tošnerová, 2009; Haškovcová, 1990)

Senioři více osvobozují svoje děti od povinností se zdůvodněním jejich pracovní vytíženosti a očekávají větší pomoc od státu. Z nedostatku času ze strany dětí dochází u seniorů k pocitu opuštěnosti, zbytečnosti a k neuspokojení jejich psychosociálních potřeb. Jejich děti však zapomínají na to, že dávají svým dětem identifikační vzor. Došlo také k prohloubení názorových rozdílů mezi generacemi, takže se každodenní generační soužití neosvědčuje a dochází ke generačním střetům. Následkem samostatného bydlení je respektování odlišných životních zájmů a potřeb, ale oslabují se sociální vazby. **V naší společnosti bohužel stále přetrvává model stáří, ve kterém je třeba přijmout změnu sociální role a dobrovolně nést sociální osamělost.** (Klevetová, Dlabalová, 2008)

Tošnerová (2009) však zdůrazňuje, že společné bydlení nemusí řešit pocit opuštěnosti seniorů. Jmenuje častou situaci, kdy v dvougeneračním domě bydlí např. v přízemí tchyně a v patře snacha, a přesto se jedná o oddělené bydlení, protože spolu kvůli odlišným názorům nekomunikují.

V roce 2000 byla v rámci výzkumu veřejného mínění položena v denním tisku respondentům ve věku 14-79 let otázka: „Myslíte si, že mladí a staří jsou dva naprosto odlišné světy?“ Ve 34% respondenti uvedli „určitě ano“ a ve 42% „spíše ano“; pouze 24% respondentů uvedlo „spíše ne“ a „určitě ne“. (Tošnerová, 2002)

V roce 2001 provedl v Plzni Ústav sociálního lékařství průzkum mezigeneračních vztahů a vzájemného pochopení. 74% respondentů ve věku 35 let v něm uvedlo, že stáří není pro společnost přínosem a pouhých 15% hodnotilo stáří jako přínos a uznávalo jeho moudrost a zásluhy. (Klevetová, Dlabalová, 2008) Také Vidovičová (2008) v roce 2003 zjistila, že 64% dotázaných souhlasilo s tím, že staří a mladí lidé jsou velmi rozdílní – nejvíce s tím souhlasila skupina 20-ti letých (84%) a třicetiletých (65%).

V jádru mezigeneračního neporozumění stojí podle Tošnerové (2009) nezájem a netolerance na obou stranách.

Vidovičová s Rabušicem (2003) však zjistili, že respondenti výzkumu se přikláněli více k tomu, aby se o seniory v případě stálé výpomoci starali jejich děti; značná část však souhlasila s tím, že o seniory by se měla starat také společnost zřizováním institucí, ale zároveň odmítá umístění seniorů do domova důchodců (zdůrazňují podporu rozvoje jiných zařízení). 50% dotázaných sice s péčí o příbuzného seniora souhlasí, ale nechtěli by s ním žít ve společné domácnosti. Nejvíce negativní postoje k seniorům v tomto průzkumu zaujímali lidé, kteří se s osobami v důchodovém věku nesetkávají v rodině a ani jinde. Ke stejnému závěru došla také

Tošnerová (2002, s. 41), která uvádí, že „rozhodující skutečností, která utváří naše postoje k seniorům je množství a kvalita kontaktů se starší populací v rodině v dětství i dospívání. Podpora této mezigenerační komunikace mezi juniory a seniory i mimo rámec rodiny může oběma skupinám přinést mnoho.“

Budoucnost má směřovat k tomu, aby senioři mohli žít dále ve svém známém prostředí s využíváním denních center. Ústavní řešení má nastoupit až jako poslední možnost, je zdůrazňována spíše respitní péče. Ideálním typem jsou ústavní zařízení rodinného typu, která by se měla nacházet v místě bydliště dětí, aby mohla rodina za seniory docházet. (Tošnerová, 2009)

2.3 Současné pojetí stáří a nejčastější mýty, stereotypy a předsudky o stáří

Jedním z důvodů, proč naše konzumní společnost stáří negativně stigmatizuje, je ten, že nám senioři připomínají naši budoucí perspektivu. Proto se stáří tak bojíme; tento problém tedy vytěsňujeme z mysli a nechceme mít se stářím nic společného. Důsledkem toho pak ovšem nemáme o stáří žádnou reálnou představu, ale přesto si na základě povrchních informací vytváříme obecně platnou představu o stáří. Takto potom vznikají mýty o stáří, které se dále generačně předávají a to také samotnými seniory, kteří se je nesou z dětství a mládí. (Haškovcová, 1990)

„Mýtus je bájný výklad přírodních a společenských jevů, jejich příčin a původu, často se opírající o působení nadpřirozených sil a bytostí.“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 337)

Haškovcová (1990) uvádí nejčastější mýty o stáří:

Mýtus falešných představ – životní spokojenost seniorů = materiální komfort

Mýtus zjednodušující demografie – stáří je spojováno s odchodem do důchodu

Mýtus homogenity – všichni senioři jsou stejní

Mýtus neužitečného času – stáří jako neproduktivní sféra společnosti

Mýtus ignorance – senioři „jsou v jiném světě, na vedlejší koleji“

Zároveň uvádí existenci pozitivního mýtu o stáří jako věku moudrosti, trpělivosti a laskavosti, který je starý, jako lidstvo samo a je zmiňován také v současné společnosti. Tento mýtus byl vždy konfrontován s mýty negativními; není tedy pravda, jak se domnívají mnozí lidé, že v historických dobách byla jediná idylická image stáří jako

věku moudrosti. Již ve starém Řecku a Římě, v podstatě gerontokratických společnostech, byly uplatňovány i negativní postoje ke stáří.

Mýty o stáří podle Tošnerové (2002) – některé z nich jsem se pokusila konfrontovat s poznatky ostatních odborníků:

Stáří lidé žijí jen v rozvinutých zemích.

Stáří lidé nemají čím společnosti přispět.

Stáří lidé jsou všichni stejní.

Proti tomuto mýtu hovoří např. kvalitativní studie týkající se autonomie seniorů. Velká část seniorů v rozhovorech uvedla, že je nelze považovat za homogenní skupinu, ale naopak mezi nimi existují značné rozdíly. (Sýkorová, 2007)

Stáří mužů a žen je stejné.

„Starší ženy nahlížejí stárnutí pozitivněji než muži, ve srovnání s nimi se cítí méně deprivované a více se angažují v kreativních, resp. sociálních aktivitách.“ (Silver cit. in Sýkorová, 2007, s. 53) „Muži, kteří se popisují především v termínech placené práce, se obvykle nesnadněji vyrovnávají s její ztrátou, která s sebou nese snížení moci, statusu, veřejného uznání a autority.“ (tamtéž, s. 53) Muži častěji definují začátek stáří odchodem do důchodu.

Stáří je křehké - potřebující péči.

K tomuto mýtu přispívá podle Pichauda, Thareauové (1998) fakt, že stáří je příliš medicínsky prezentováno. Mluví se více o tom, jak stáří zpomalit, ale méně o tom, jak stárnutí přizpůsobit svůj život. Tošnerová (2009) uvádí údaje o geriatrické péči v ČR o osoby starší 65-ti let převzaté ze Zdravotních novin č. 8, 1999: pouze 2-3% potřebují ústavní péči a 7-8% domácí péči; 90% tvoří soběstační s pomocí rodiny a nejbližší komunity.

Stáří je ekonomickou zátěží společnosti.

Tento mýtus bude podroben rozboru v kapitolách prognóza demografického vývoje a ageismus.

Postoje ke stáří jsou také zatíženy předsudky a stereotypy. Podle definice Psychologického slovníku je předsudek „*předpojatost, názorová strnulost, emočně nabitý, kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj, ...neopírá se o porozumění.*“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 464)

Deset hlavních bodů shrnujících předsudky vůči seniorům definoval Palmore: nemoc, impotence, ošklivost, pokles duševních schopností, duševní choroba, zbytečnost, izolace, chudoba, deprese a politická moc (stereotyp, že starší lidé jsou silná

politická síla, která brání potřebným reformám). (Palmore cit. dle Tošnerová, 2002). Všechny předsudky Palmore pomocí výzkumů v USA vyvrátil; výsledky ukazují, že těmito znaky netrpí většina seniorů, jak je předáváno mýty z generace na generaci, ale pouze menší část. (Tošnerová, 2002)

Stereotyp o stáří je sociální stereotyp: „*souhrn úsudků o osobnostních rysech a tělesných charakteristikách celé skupiny lidí; používání stereotypů umožňuje rychlé zpracování a uložení informací, i když za cenu jejich zkreslení.*“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 564)

Co se týká stereotypu stáří jako etapy nemocnosti, výzkumem Tomešové bylo v roce 2001 zjištěno, že více než 70% šedesátiletých a starších osob nebylo v posledních dvanácti měsících hospitalizováno v nemocnici (Vidovičová, Rabušic, 2003). Také při kvalitativním výzkumu Sýkorové (2007) se senioři o svém zdravotním stavu zmiňovali pouze letmo mezi řečí a nekladli jej v percepci vlastního stáří na první místo. V české společnosti je tedy tendence nemocnost seniorů přehánět, lidé si všímají více nemocných než vitálních jedinců a přehánějí nemohoucnost stáří.

Pichaud, Thareauová (1998, s. 26) vysvětlují stereotypy o seniorech typu „*Jsou egoističtí...nemají rádi změny...jsou zlí, pořád jsou smutní*“ takto: „*Vyhovují však skutečně všichni starší lidé této představě? Mají snad nějakou zvláštní psychiku? ...Tím, že přisuzujeme starým lidem specifické vlastnosti, se chceme hlavně ubezpečit, že nejsme jako oni.*“

Tyto mýty, stereotypy a předsudky mají pak samozřejmě vliv na názory a postoje společnosti, sdělení médií, reklamu (častým příkladem tohoto vlivu je odmítání přijetí osob nad 50 let do zaměstnání - tito jedinci jsou považováni za nepružné a nehodící se do mladého „dynamického“ kolektivu) a konečně také na samotné seniory. Důsledkem je pak jejich deprese, zhoršování sebeobrazu a rezignace, což vede k urychlení involučních změn. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

„*Pro starého člověka, který usiluje o zdravé a pozitivní stáří, je velmi důležité, jak vidí sám sebe a jak ho vnímáme my. ...Jestliže jsme si o stáří vytvořili negativní představu, všímáme si u starého člověka pouze negativních stránek jeho stáří. Náš kontakt s ním bude potom podvědomě tímto negativním odstínem poznamenán, i když se budeme sebevíc snažit o jeho potlačení. Vytvoříme-li si však o stáří vyváženější představu tím, že vedle zřetelných negativních stránek budeme hledat i stránky pozitivní, připravíme pozitivní klima pro dialog, spolupráci a konkrétní pomoc.*“ (Pichaud, Thareauová, 1998, s. 25)

3. Aktuální fenomény ovlivňující status stáří

3.1 Novodobé možnosti rozvoje seniorů a programy aktivního stárnutí

Během posledních let vznikají organizace, občanská sdružení a nadace, které vyvíjí nové aktivity pro seniory a snaží se tak přispět ke změně vnímání stáří ve společnosti a rozvíjet aktivní životní styl seniorů. Významně k rozvoji tohoto aktivního stylu přispěly tzv. univerzity třetího věku.

Vzdělávání seniorů se začalo rozvíjet nejprve formou přednášek v klubech důchodců, poté vznikly přednáškové bloky zvané akademie třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci a následovalo otevření univerzit třetího věku. První univerzita byla otevřena v roce 1986 v Praze. V současné době nabízejí programy univerzit třetího věku téměř všechny vysoké školy a mají kolem 4000 seniorských studentů.

Dále vznikla centra celoživotního vzdělávání a univerzity volného času, které nejsou vázány na vysoké školy a nejsou věkově segregované; dochází zde k mezigeneračnímu setkávání. První univerzitu volného času založila r. 1993 Dana Steinová; nabízí šest oborů systémového zájmového vzdělání. (Klevetová, Dlabalová, 2008)

V současné době má vzdělávací systém seniorů dva stupně: všeobecné vzdělávání seniorů (výuka informatiky, jazyků, cvičení paměti) a inovace odborných znalostí a dovedností zaměřená na rozvoj nebo udržení kvalifikace.

Zapojení seniorů do společnosti probíhá také prostřednictvím dobrovolných občanských sdružení. Významné postavení má občanské sdružení „Život 90“, kde dobrovolníci – senioři pracují pro sebe i pro jiné seniory, tím jsou prospěšní společnosti a nachází také nové přátele. (Kotýnková, Červenková, 2001)

Vzhledem k tomu, že problematika stárnutí je vlivem stárnutí populací v centru pozornosti všech států Evropské unie a mnoha států v celém světě, jsou zpracovávány různé programy na podporu rozvoje aktivního životního stylu seniorů a na podporu mezigenerační solidarity. (Klevetová, Dlabalová, 2008)

Mühlpachr (2005, s. 14) k problematice programů stárnutí zdůrazňuje, že *„společenský přístup ke stáří má dva aspekty:*

- *prvním jsou potřeby a zájmy stále se zvyšujícího počtu seniorů, otázky smysluplnosti, kvality a zabezpečení jejich života*
- *druhým jsou sociálně ekonomické důsledky stárnutí populace včetně ovlivnění hospodářského rozvoje a sociálního smíru.*“

V České republice byl na základě II. Světového shromáždění v Madridu zpracován Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007, kde byla definována stěžejní opatření související se stárnutím obyvatelstva; na něj pak dále navazuje Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. První program si kladl za cíl podpořit důstojné a aktivní stárnutí, překonat dosavadní stereotypní pohledy na stáří a dosáhnout tak mezigenerační solidarity a souladu ve společnosti. Proto se obrací na všechny generace, v popředí je zájem, aby byla mladá generace podporována v pozitivním přístupu ke stáří. Úkolem střední generace je pak uskutečňování rámce politiky stárnutí, vytváření potřebných opatření a odpovědná příprava na vlastní stárnutí. Ke změně společenského klimatu je třeba také aktivního přístupu seniorů ke stáří.

Dále program stanoví opatření a příslušné resorty odpovědné za jejich plnění. Jde především o co nejširší podporu zaměstnávání starších osob a vytváření podmínek pro zvýšení jejich zaměstnanosti, bránit jejich sociálnímu vyloučení možnostmi žít v jejich přirozeném prostředí, zaměřit se na budoucí uspořádání důchodového systému, rozvíjet systémy zdravotní péče, rozvíjet sociální péči a služby tak, aby se **minimalizovaly rizika sociálního vyloučení a institucionalizace**, umožnit seniorům společenské začlenění využíváním moderních technologií, podporovat vzdělávání seniorů, představovat seniory jako nositele kulturních hodnot atd.

3.2 Prognóza demografického vývoje v ČR a její prezentace v médiích

Vlivem poklesu porodnosti, zvyšujícímu se podílu bezdětných žen a stále se prodlužující střední délky života⁵ věku dochází a v budoucnu bude stále docházet k tzv. demografickému stárnutí, tedy k nárůstu podílu osob starších 65 let a poklesu podílu populace mladší 15-ti let. (Možný, 2006) „Podle projekce Českého statistického úřadu dosáhne podíl starého obyvatelstva do roku 2050 jedné třetiny populace. ... Relativně

---

⁵Střední délka života vypovídá, jakého věku se pravděpodobně dožije právě narozené dítě, jde o očekávanou dobu života (Haškovcová, 1990, s. 62)

nejdynamičtěji se rozšíří kategorie osob v tzv. čtvrtém věku, jejíž osmdesátiletí a starší příslušníci budou tvořit podstatnou část seniorské populace.“ (Sýkorová, 2007, s. 42)

Tyto demografické prognózy jsou často citovány v médiích často v souvislosti s kritikou sociálně-politického systému. Spolu se sociální reformou dochází náhodně ke stárnutí populace; aby bylo možné obhájit tuto reformu před veřejností, je stáří představováno jako velmi nákladná ekonomická položka. (Vidovičová, 2008) *„Důchod je interpretován jako dar společnosti, jako dar těch momentálně zaměstnaných a tudíž ekonomicky produktivních lidí. Nezazní pravda, že důchod je část platu vyplácená později. Vždyť celá léta si zaměstnaný člověk platil na důchod formou daní.“* (Haškovcová, 1990, s. 52)

Sociální vědci i sami demografové jsou si však vědomi, že tyto prognózy jsou jen velmi omezeným nástrojem pro předpovídání budoucnosti, protože spousta intervenujících faktorů zůstává mimo jejich predikci. Veřejnosti jsou však tato data předkládána jako sebevysvětlující informace a běžný mediální konzument tyto informace neproblematizuje, nemá-li k tomu subjektivní důvod. (Vidovičová, 2008)

*„Například index seniorské ekonomické závislosti⁶ do značné míry zkresluje skutečnost tím, že považuje všechny osoby ve věku mezi 15 a 59 lety za ekonomicky produktivní a přehlíží prodlužující se dobu vzdělávání, počty nezaměstnaných, osob invalidních, neplacených pečovateli, osob ve věku výkonu trestu odnětí svobody a dalších ekonomicky neproduktivních kategorií osob. Na druhou stranu podobně nepřesně považuje všechny osoby nad 60 let za ekonomicky neaktivní, neproduktivní a bez podílu na produkci HDP. Běžný mediální obrat, že „za třicet let každý pracující bude muset vydělávat na jednoho důchodce“ (např. MF Dnes 3.III.2004, str. 1), sice rezonuje s alarmizující rétorikou, **ale zcela přehlíží fakt, že podle výběrového šetření pracovních sil bylo v roce 2006 zaměstnaných pouze 47% obyvatelstva.**“ (Vidovičová, 2008, s. 32)*

Tyto informace mají na českou veřejnost značný vliv. Při výzkumu Vidovičové a Rabušice (2003) bylo zjištěno, že většina respondentů odhadovala počet seniorů (od 65 let výše) v populaci kolem 30% (což je prognóza na období kolem roku 2030) namísto správných současných 14%. **45% respondentů se tohoto nárůstu obává, 25% ho označilo za velmi špatný proces.** Velmi zajímavý je fakt, že naproti tomu **56% důchodců a 60% nedůchodců nepovažuje za žádoucí, aby senioři pracovali,**

---

⁶ Index seniorské závislosti vyjadřuje vztah počtu ekonomicky produktivní populace (15-59 let) k počtu seniorů (Vidovičová, 2008)

pouze příležitostně (39% z 61%) nebo na částečný úvazek (22% z 61%). Dále 93% dotázaných uvedlo, že o seniory by se měl postarat především stát, ale zároveň měli respondenti tendence podléhat stereotypu, že staří lidé odčerpávají společnosti ekonomické zdroje. Lze vyvodit, že jde o rozporuplné výpovědi, které jsou silně ovlivněny neznalostí poměru pracovních sil v naší společnosti a také medializací problému.

3.3 Prezentace seniorů v médiích

V naší a ve všech západoevropských kulturách jsme v současnosti svědky výrazné glorifikace mládí. Vidíme všude kolem sebe vládnout kult mládí: v oblékání, v nabídce, v reklamě, v hudbě, ve filmu, vůbec v celém současném životním stylu. Výsledkem snahy reklamy „zastavit stárnutí a být stále in“ je potom také to, že jsme na ulicích denně svědky toho, že někteří lidé ve věku kolem 30-ti i 40-ti let např. chodí oblečení výstředně jako teenageři a napodobují jejich životní styl. Schirrmacher (2005) nazývá tento novodobý fenomén „infantilizací mládí“ a uvádí, že pravděpodobnou příčinou tohoto nepřirozeného stavu je také velká kupní síla věkové skupiny lidí okolo 30-ti až 35-ti let. Tato nejsilnější věková skupina v naší společnosti je právě v centru dění trhu, a tím i celé společnosti a určuje tak mediální obraz této doby.

Naproti tomu senioři jsou v médiích jmenováni spíše v negativních souvislostech. V roce 2005 zkoumaly Vidovičová a Sedláková mediální sdělení z roku 2004 otištěná v pěti denících (Právo, MF Dnes, Hospodářské noviny, Lidové noviny, Blesk) a v hlavních zpravodajských relacích televizních stanic (ČT-Události, Nova-Televizní noviny a Prima-Zpravodajský deník. Obsahovou analýzou bylo zjištěno, že **„médiá o seniorech informují ve velmi omezeném okruhu témat (většinou v kontextu kriminality nebo ve spojení s politickými rozhodnutími a jejich ekonomickým dopadem).** Senioři, častěji ženy (rétorikou médií „stařenky“) jsou nejčastěji portrétováni jako naivní, bezbranné a důvěřivé oběti vychytralých zlodějů.(...) Významnou část informací o seniorech přinášejí sdělení o důchodovém systému a jeho reformě jako o politickém problému ovlivňujícím ekonomický rozvoj a celkový vývoj ČR. (...) Většina sdělení byla formulována z pohledu majoritní populace, senioři dostali možnost událost komentovat jen v malém množství statí. Většina periodik přitom užívala bulvarizujícího jazyka a přívlastků, jejichž cílem bylo spíše zvýšit dramatickost, zábavnost a přitažlivost sdělení, než kvalitu sdělované informace. (...) Často článek pro

identifikaci jedné osoby používá pojmenování „důchodkyně“, „stařenka“ či „stará paní“ a věk v závorkách „(68)“. V mnoha případech by se prezentovaná událost nepochybně nestala zprávou, pokud by její aktér nebyl vyššího věku.“ (Sedláková, 2006)

Velmi závažným problémem je, jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, využívání demografických údajů k šíření tzv. demografické paniky.⁷ „Šířitelé demografické paniky hovoří o ‚příliš velkém počtu‘ starších a starých lidí, které si dnešní společnost nemůže příliš dovolit. **Typické jsou výroky jako: demografický vývoj ohrožuje ekonomický růst, hrozí platební neschopnost důchodových, zdravotních a pečovatelských systémů, straší nás vysoké daně a mezigenerační konflikt.**“ (Vidovičová, 2008, s. 28) Tyto články o nákladnosti stárnutí populací nebo důchodových systémů pak podporují negativní postoje společnosti ke stáří a seniorům.

Některé příklady názvů článků týkající se stárnutí populace:

„Státu chybí peníze na penze“ (Lidové noviny 15.X.2003)

„ČR v roce 2050: Důchodci pomřou hlady?“ (Blesk 9.I.2004),

„Vymíráme, varuje vládu statistika“ (Právo 9.I.2004),

„Stárnutí sníží životní úroveň všech“ (Hospodářské noviny 29.VII.2004),

„Hrůzná budoucnost čeká Českou republiku za 50 let!“ (Blesk 9.I.2004).

„Jiné příklady jako:

„Důchodcům loni vzrostly příjmy více než ostatním“ (Lidové noviny 30.V.2003),

„Stát přemýšlí, jak donutit ženy rodit“ (MF Dnes 9.I.2004),

„Čtvrtina mladých považuje staré za přítěž“ (Právo 13.XII.2003)

podporují zdání nastupující mezigenerační krize a pracují s tzv. mentalitou nedostatku, tj. že jakékoliv (a to libovolně definované) zvýhodnění jedné skupiny musí nutně vést k znevýhodnění skupiny druhé.“ (Vidovičová, 2008, s. 30)

Jistě by se našla spousta pozitivních témat v souvislosti se seniory, např. duševní svěžest některých seniorů i v pokročilém věku, nové možnosti využití volného času seniorů, komunikace seniorů s novými technologiemi atd., které by mohly být motivací i pro samotné seniory. Takové méně „senzační“ zprávy jsou však zřejmě vždy převálcovány jako méně zajímavé pro zbytek populace.

---

⁷ Pojem je odvozen z teorie mediálních studií a Cohenova (1980) pojmu morální panika, který odkazuje k označování vybraných skupin, osob nebo podmínek jako hrozby pro společenské zájmy a hodnoty (Vidovičová, 2008, str. 27)

3.4 Ageismus v naší soudobé společnosti

Poprvé byl pojem ageismus definován americkým psychiatrem Robertem Butlerem v roce 1968 v souvislosti se segregací bytovou politikou. U nás byl prvním komplexnějším způsobem ageismus zkoumán v roce 2003; jde o „ideologii založenou na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovanou skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci.“ (Vidovičová, 2006)

Z této definice vidíme, že ageismus se může vyskytovat v jakékoli věkové skupině. I když je nejčastěji ageismus spojován s vyšší věkovou skupinou, není ojedinělá také diskriminace mladých (klasickým příkladem je nepřijetí absolventů škol jako do pracovního poměru z důvodu „malých zkušeností“). Střední generaci ageismus spíše mívá.

Mezi zdroje ageismu patří: demografické odhady a jejich prezentace v médiích, věková segregace – oddělení seniorů od rodiny a společnosti, izolace seniorů v domovech důchodců, generační konflikt, paradigmatu stáří, jazyk, média a populární kultura, věkové a strukturní nesoulady a historická změna statusu stáří. Součástí ageismu jsou i mýty, stereotypy a předsudky o stáří; prakticky tvoří základ ageismu, protože výrazně postoje lidí ke stáří po generace ovlivňují. (Vidovičová, 2008)

„Ageistické postoje se vytvářejí v průběhu socializace. Na strukturování postojů ke stáří se významně podílí jazyk – jazyk každodenní osobní komunikace, jazyk médií, beletrie, vědy či náboženství: běžná mluva je protkána ‚starými babami‘ atd. (Dunn cit. dle Sýkorové, 2007, s. 51)

Prvním průzkumem ageismu se u nás zabývala Tošnerová v roce 2002. Další komplexnější výzkum byl proveden v 2003 a v roce 2007 na něj navazoval další. Byly zjištěny následující skutečnosti: v české společnosti lidé zažívají věkově diferencující chování, takže existuje věková diskriminace. Zkušenost s nějakou situací, kdy byl jedinec diskriminován na základě věku, uvedlo 27% respondentů. (Vidovičová, 2008)

Sýkorová (2007) technikou nestrukturovaného kvalitativního výzkumu také zjistila, že senioři často zmiňovali reflexi různých projevů ageismu. *„S ageismem jsou senioři konfrontováni především v rámci veřejného života, v kontaktech s cizími lidmi. Zřejmě právě proto v sociální interakci selektivně rozlišují ‚společnost‘ a důvěrné sociální vztahy: Společnost ‚cizích‘ je zdrojem ageismu, zatímco významní druzí, kteří*

posilují jejich sebepojetí jako jedinců hodnotných bez ohledu na věk, zdrojem opory proti němu.“ (Sýkorová, 2007, s. 67)

Dokladem toho, že má stereotyp o tom, že senioři již nerozumí mladším i aktuálním událostem vliv i na seniory samotné, vidíme z jednoho výsledku tabulky č. 2, kde 39% respondentů výzkumu – seniorů souhlasí s tím, že by starší lidé neměli zasahovat do politiky a ovlivňovat dění ve společnosti; dále také z výsledku tabulky č. 1, kde si 14% seniorů myslí, že by měli žít segregovaně mimo společnost, aby nikoho neobtěžovali.

TABULKA č. 1

Míra souhlasu s věkově segregačními výroky (v %)

	(rozhodně) souhlasí	pohlaví		věk		
		muži	ženy	18-29	30-59	60-80
Pokud si můžu vybrat, nechci trávit moc času se starými lidmi.	33	34	31	50	32	24
Starší lidé by se měli přátelit jen s lidmi stejného věku.	20	21	19	26	16	22
Nemám rád(a), když se se mnou starší lidé snaží navázat řeč.	14	17	11	29	13	6
Nejlepší je, když starší lidé žijí někde, kde nikoho neobtěžují.	12	12	12	17	9	14

(Zdroj: Vidovičová, 2008, s. 149)

TABULKA č. 2

Ageismus v simulovaném mezigeneračním a sociálním napětí – srovnání let 2003 a 2007 (souhlas s výrokiem, v %)

	2003	2007					
		celkem	pohlaví		věk		
			muži	ženy	18-29	30-59	60-80
Protože starších lidí stále přibývá, měli by mít omezenou možnost vstupovat do politiky, aby nemohli tolik ovlivňovat dění ve společnosti	35	43	45	41	52	42	39
Starší lidé mají tendenci si pořádk na něco stěžovat - a přitom se mají docela dobře.	51	40	45	37	60	47	22
Hodně starších lidí si užívá spokojeného života, zatímco mladší lidé na ně musí pracovat.	19	22	25	20	40	22	13
Bohaté finanční dávky, jaké dostávají starší lidé, ubírají ze státní pokladny peníze, které by měly být poskytnuty mladším.	16	15	18	13	34	14	7

(Zdroj: Vidovičová, 2008, s. 173)

Dále bylo potvrzeno, že věková segregace je zdrojem ageismu a věková inkluze je žádoucí prevencí; **lidé, kteří se stýkají se staršími lidmi, posunovali při jedné z výzkumných otázek začátek stáří do vyššího věku a vystupovali proti segregaci věkových skupin.** Srovnání výsledků výzkumu mezi lety 2003 a 2007 sice nenasvědčuje tomu, že by se jednalo o alarmující nárůst případů věkové diskriminace, přesto označuje ageismus za závažný sociální problém. (Vidovičová, 2008)

Dokazuje to především průzkum Eurobarometr 2009 o diskriminaci v Evropské unii, který byl proveden v květnu a červnu 2009 mezi 27.000 Evropany a jehož výsledky byly veřejnosti sděleny prostřednictvím médií. **Průzkum ukázal, že zhruba 74% respondentů v ČR uznává existenci věkové diskriminace, což řadí ČR v rámci celého 27 členného bloku na druhé místo.** Jedná se o celoevropský problém, kterým se již začala zabývat Evropská komise. (Deník, 9.11.2009)

Všechny státy Evropské unie mají totiž problémy s předčasnými odchody do důchodu (Kejdová, Vaňková, 2007). Důvodem je obtížnost věkové skupiny kolem 50-ti let získat zaměstnání.

Ke zmírnění projevů ageismu by zřejmě velmi pomohlo zrušení věkově oddělených aktivit, jak uvádí závěrem výzkumu ageismu v roce 2002 Tošnerová (2002, s. 41): *„Cílem do budoucna vznikajících iniciativ, hnutí a organizací bude zvýšení sebevědomí seniorů i jejich nezávislosti, podpora jejich aktivní účasti na společenském životě, na takových zájmových činnostech, kde chronická nemoc nemusí být překážkou.“*

V Národním programu na přípravu stárnutí na období let 2003 až 2007 je konstatováno, že je žádoucí zásadní změna přístupu k seniorům: *„Stárnoucí společnost si nemůže dovolit vylučovat starší osoby z trhu práce a neposkytnout příležitost těm, kteří chtějí žít aktivně. Zdravotní péče o staré lidi musí předcházet vzniku dlouhodobé závislosti a institucionalizace. Potřebujeme hlavně více možností pro aktivní a soběstačný život ve stáří. Potřebujeme nabídku vhodného a důstojného bydlení, které podporuje sociální integraci a vyhovuje potřebám a omezením starých lidí.“*

4. Závěry teoretické části (shrnutí)

Stáří je definováno jako „*konečná etapa geneticky vyměřeného trvání života, dle Světové zdravotnické organizace (WHO) je doporučena 15-ti letá periodizace stáří:*

- *rané stáří (60 - 74 let)*
- *vlastní stáří (75 – 89 let)*
- *dlouhověkost (90 a více let)*“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 562)

V odborné gerontologické literatuře se za seniory obvykle považují lidé od 60-ti resp. 65 let výše, ovšem zájem gerontologie se soustředí na skupinu seniorů od 75-ti let. Sociálním markerem stáří je stanoven odchod do důchodu, ačkoliv jedinci v období raného stáří disponují značnými fyzickými i kognitivními rezervami a staří se necítí. (Sýkorová, 2007) Rychlost procesu stárnutí je ovlivněna biologickými, psychickými a sociálními faktory. (Haškovcová, 1990) Ve stáří dochází k postupným fyzickým a psychickým změnám, a také ke změnám v sociální oblasti. „*K těmto změnám mohou přispívat postoje společnosti, které staré lidi manipulují k přijetí určitého modelu chování, k pasivitě, jejímž důsledkem je stagnace a úpadek kompetencí, které přestaly být využívány.*“ (Vágnerová, 2000, s. 451)

Výzkumy bylo zjištěno, že česká veřejnost spojuje začátek stáří nejčastěji se špatným fyzickým stavem, věkem a ztrátou duševní svěžesti, dále nemocností a neschopností se o sebe postarat. Věk je v naší společnosti velmi významným měřítkem stáří. (Vidovičová, 2008; Sýkorová, 2007) Dále bylo zjištěno, že senioři si často stěžují na to, že je mladší lidé berou jako homogenní skupinu a není brána v potaz jejich individualita. Jako negativní stránku stáří senioři zmiňovali zdravotní potíže, ovdovění, negativní hodnocení stáří společností – často založené na mýtech a stereotypch, ageismus, diskriminující přístup ve zdravotnictví, službách, na úřadech, finanční potíže, problémy s bydlením a pocit sociálního vyloučení. (Sýkorová, 2007) Současná společnost totiž starým lidem nenabízí téměř žádnou přijatelnou a zvládnutelnou roli. (Vágnerová, 2000)

Stáří má v naší společnosti nízký socioekonomický status (Vágnerová, 2000), na rozdíl od některých východních kultur spíše negativní konotace (Sýkorová, 2007) a je často zatíženo mýty, stereotypy a předsudky. (Haškovcová, 1990; Tošnerová, 2002) Stáří má však i určitý smysl, který společnost přehlíží a bagatelizuje. Úkolem stáří je vyrovnat se s celým životem a se smrtí, proto přináší nové zkušenosti, které směřují k dosažení integrity v pojetí vlastního života. Zkušenosti nabyté během celého života

jsou duševním bohatstvím stárnoucích jedinců a vedou k jejich vyrovnanosti a nadhledu, které mladá generace ještě nemůže mít. (Vágnerová, 2000)

Dříve žili v jedné domácnosti lidé různého věku a generací, generace se překrývaly. Staří lidé měli určitou ekonomickou moc, o kterou vlivem industrializace přišli. Vlivem hygienických podmínek, epidemií a nízké úrovně zdravotní péče byli také respektováni již pro samotný fakt přežití. Moderní výroba naprosto převrátila dosavadní systém hodnot, začala být oslavována fyzická síla a výdrž a postupem času přerostla v kult mládí. Postupně docházelo také k segregaci seniorů, ke změně jejich ekonomického a společenského statusu a také k zvýznamňování věku jako velmi důležitého faktoru ustavování sociálního řádu a kontroly. (Vidovičová, 2008)

Velký vliv na negativní hodnocení stáří naší společností mají mýty, předsudky a stereotypy o stáří, které se předávají z generace na generaci, a to i samotnými seniory. Stáří je stereotypně spojováno s úpadkem fyzických a psychických sil, ztrátou výkonnosti, schopnosti orientovat se v současném světě, samostatně a odpovědně se rozhodovat a jednat - čili s nekompetentností a závislostí na druhých. (Sýkorová, 2007)

Vlivem poklesu porodnosti, zvyšujícímu se podílu bezdětných žen a stále se zvyšující tzv. střední délce života dochází a v budoucnu bude stále docházet k demografickému stárnutí obyvatelstva. Tyto demografické prognózy jsou často používány ke kritice sociálně-politického systému a také k šíření demografické paniky, což může podporovat negativní postoje k seniorům. Stejně tak k nim přispívá i prezentace seniorů v médiích, kde jsou senioři citováni nejčastěji právě v souvislosti s demografickými prognózami, hodnotící budoucí nárůst důchodců jako ohrožení stability celé společnosti.

Krajním negativním postojem ke stáří je ageismus, kdy dochází k tomu, že jsou senioři (a také velmi mladí lidé) diskriminováni a hodnoceni jako homogenní skupina jen na základě svého věku. Ageismus představuje současný závažný společenský problém. (Vidovičová, 2008) Výzkum Eurobarometr 2009 o diskriminaci v Evropské unii ukázal, že zhruba 74% respondentů v ČR uznává existenci věkové diskriminace, což nás řadí na 2. místo v Evropské Unii. (Deník 9.11.2009)

Postoje k seniorům jsou podle výzkumu Vidovičové a Rabušice (2003) nejvíce negativní u jedinců ve věku adolescence a mladé dospělosti. Jestliže jde sociální pedagogice o utváření a udržování souladu ve společnosti, jedná se o aktuální problematiku, na kterou je třeba se zaměřit, a to také s ohledem na budoucí demografický vývoj v České republice.

Vlastní průzkum (praktická) část

5. Cíle průzkumu

Domnívám se, že o negativních postojích společnosti ke stáří bylo již napsáno mnoho článků a publikací; bylo provedeno mnoho kvantitativních výzkumů týkajících se postavení seniorů, ale méně se podle mého názoru hovoří o souvislostech tohoto negativního hodnocení až stigmatizace a velmi málo jsou zmiňovány pozitivní stránky stáří, na které bych se chtěla v průzkumu zvláště zaměřit. Jednou z hlavních otázek tedy také bude, jaké stáří si tito respondenti představují, jak lze důstojně stáří prožít, aniž by bylo posuzováno podle negativních stereotypů a předsudků.

Cílem mého průzkumu je proto zjistit nejen, jaké postoje ke stáří a seniorům zaujímají reprezentanti populace ve věku střední a starší dospělosti, ale také, proč je podle jejich názoru v naší společnosti stáří obecně negativně hodnoceno, a zda a jak by bylo možné tento negativní status stáří změnit.

Aby mohla být průzkumem zjištěna souvislost problému s dalšími společenskými jevy a problém mohl být zmapován z různých dimenzí, zvolila jsem si pro průzkum kvalitativní přístup. Považuji tento přístup za nejvhodnější vzhledem k cíli šetření, protože umožňuje stáří zkoumat v různých kontextech a pokusit se objevit nové souvislosti a kategorie problému s důrazem na to, které faktory považují respondenti k dané problematice za důležité.

Nevýhodou tohoto kvalitativního přístupu je, že neumožňuje zobecnění na širší populaci, často proto slouží jako základ a podrobné obeznámení se s problematikou pro výzkum kvantitativní. (Miovský, 2006) Podle mého názoru by však kvantitativní průzkum v případě mého tématu přicházel v úvahu spíše v rámci široké veřejnosti (většího počtu respondentů), neboť i např. 100 rozdaných dotazníků by bylo vzhledem k tomu, že se jedná o celospolečenskou problematiku, málo. Dále by kvantitativním přístupem, vzhledem k uzavřeným odpovědím respondentů, nebylo možné zjistit různé aspekty tématu, které respondenti považují vzhledem k tématu stáří za důležité.

Další nevýhodou kvalitativního šetření je to, že respondenti na rozdíl od zcela anonymního dotaznickového průzkumu mohou zastírat svoje negativní postoje a snažit se o sociálně přijatelné odpovědi. Tazatel se může dopouštět chyby přílišného vžívání se do rozhovoru, což může mít za následek vnášení svých postojů a emocí. Tazatel by měl být při rozhovoru k tématu nestranný. (Miovský, 2006)

Přes uvedená rizika je však kvalitativní průzkum nejvhodnějším přístupem vzhledem k cílům mého průzkumu, protože umožňuje důkladný rozbor tématu, a tedy hlubší vhled do problematiky stáří.

V návaznosti na teoretickou část práce jsem stanovila tyto širší výzkumné otázky:

- 1) Jaké postoje ke stáří a seniorům zaujmají respondenti průzkumu ve věku střední a starší dospělosti?**
- 2) Proč je podle jejich názoru v naší společnosti stáří obecně negativně hodnoceno (má nízký status)?**
- 3) Jak by podle respondentů šetření bylo možné negativní status stáří zatížený předsudky změnit?**

6. Charakteristika výzkumného vzorku

K průzkumu jsem si vybrala skupinu ve věku střední (40 - 44 let) a starší dospělosti (50 – 58 let), která „stojí před branami stáří“. Vybrala jsem si tyto věkové skupiny proto, že jejich reprezentanti mají již ucelenější postoje ke stáří než mladší věkové skupiny, protože jsou již se stářím přímo konfrontováni: zaprvé se stářím svých rodičů, o které často pečují a zadruhé se stářím vlastním (zvláště v případě druhé skupiny). Volba těchto věkových skupin by mi měla umožnit zjistit různé dimenze problematiky stáří, což by u mladších věkových skupin asi nebylo možné. Protože je v kvalitativním šetření kladen zvláštní důraz na celý kontext situace a na osobnostní charakteristiky respondentů, při průzkumu budou brány v potaz i základní psychologické charakteristiky střední a starší dospělosti (tyto poznatky o psychických procesech probíhajících v životních etapách střední a starší dospělosti dle teorií vývojové psychologie jsou uvedeny v teoretické části práce – v kapitole 1.2)

Konkrétní respondenti průzkumu byli vybráni na základě účelového výběru. Účelový výběr se provádí podle určitých kritérií, které musí respondenti splňovat, přičemž je možné vybrat vzorek s různými vlastnostmi, aby mohl být problém posouzen z více hledisek (Miovský, 2006). Prvním kritériem výběru respondentů byl samozřejmě jejich věk, dále dosažené vzdělání a bydliště. Kritérium bydliště považuji za velmi důležité, protože je známo, že obyvatelé venkova jsou v mnohem častějším a užším kontaktu se seniory než obyvatelé měst, takže tento fakt se zřejmě nějakým způsobem

do průzkumu promítne. Proto byli zvoleni respondenti z města i venkova a snažila jsem se o jejich rovnoměrné zastoupení. Jako další kritérium jsem zvolila péči (ať už částečnou nebo celodenní) o seniora v rámci rodiny, protože se domnívám, že tento faktor by mohl také postojem ke stáří ovlivnit. Byli tedy vybráni respondenti pečující a nepečující. V rámci objektivitu a validity průzkumu jsem se snažila najít respondenty s různými kombinacemi těchto kritérií - tedy věku, bydliště, vzdělání a péče o seniora. Charakteristika výzkumného souboru je uvedena v tabulce č. 3. Respondenti byli vybráni z okolí mého bydliště – venkov a z okolí mého bývalého bydliště – Brno; jedná se o osoby, se kterými nejsem v bližším kontaktu, spojuje nás pouze současné a minulé bydliště. Na některé respondenty jsem získala kontakt prostřednictvím těchto osob.

TABULKA č. 3

Respondenti ve věku **střední dospělosti**

	věk	vzdělání	bydliště	péče o seniora
Respondent 1	40 let	SŠ	venkov	ANO
Respondent 2	42 let	SŠ	Brno	NE
Respondent 3	44 let	vyučen	venkov	NE
Respondent 4	40 let	VŠ	Brno	ANO
Respondent 5	41 let	SŠ	Brno	NE

Respondenti ve věku **starší dospělosti**

	věk	vzdělání	bydliště	péče o seniora
Respondent 6	53 let	SŠ	venkov	NE
Respondent 7	50 let	VŠ	Brno	NE
Respondent 8	51 let	VŠ	venkov	ANO
Respondent 9	55 let	SŠ	venkov	ANO
Respondent 10	58 let	vyučen	Brno	NE

7. Použité metody

S ohledem na důkladný rozbor tématu byla použita metoda polostrukturovaného rozhovoru, protože umožňuje ptát se všech respondentů na stejné oblasti a zároveň je možné pokládat doplňující otázky k novým souvislostem, které z rozhovoru spontánně vyplynou. Je také možné měnit pořadí otázek vztahujících se k jednotlivým závazným okruhům aktuálně podle kontextu rozhovoru.

Miovský (2006) uvádí metodu polostrukturovaného rozhovoru jako nejvhodnější metodu rozhovoru pro kvalitativní výzkum, protože řeší nevýhody rozhovoru strukturovaného a nestrukturovaného. V případě strukturovaného rozhovoru je nevýhodou, že připravený scénář rozhovoru brání zjišťování nových dimenzí zkoumaného problému a v případě rozhovoru nestrukturovaného jde o značné rozvolnění tématu, takže se těžko hledají styčné body problému a je proto těžko zpracovatelný.

Úskalí polostrukturovaného rozhovoru je v tom, že tazatel nedodrží závazné okruhy tématu a bude pokládat zbytečně mnoho doplňujících otázek, které nemusí být relevantní cílům výzkumu. Tomu však lze zabránit technickou přípravou rozhovoru.

Polostrukturovaný rozhovor by měl umožnit srovnání dat u dvou věkových kategorií vzorku a zjišťování důležitých dimenzí důležitých pro obě kategorie.

V návaznosti na teoretickou část práce jsem zvažovala jednotlivé aspekty tématu, které by měly být v rozhovoru zmapovány. Vypracovala jsem okruhy tématu k širším výzkumným otázkám – jejich seznam je uveden v příloze č. 1.

Nevýhodou metody polostrukturovaného rozhovoru je, že otázkami tazatel ovlivňuje, i když ne zcela, respondenty ve vyjadřování se k problému. Proto jsem se snažila respondentům naslouchat a ponechávat jim otevřený prostor a čas na přemýšlení. Byli předem upozorněni na to, že se mají vyjádřit ke všemu, co ve vztahu k předkládaným otázkám považují za důležité a že mohou téma analyzovat i delší úvahou. V závěru rozhovoru byli ještě jednou vyzváni, zda nechtějí ještě svou výpověď doplnit něčím, co nebylo v celém rozhovoru řečeno a co by řečeno být mělo. Také jsem se snažila klást k jejich odpovědím upřesňující otázky, které měly stručnou odpověď rozvinout nebo navázat na odpověď následující.

Rozhovory byly nahrávány na diktafon a důležité pasáže byly přepsány.

Dále byla provedena systematizace dat, což je nezbytná fáze dokončení procesu úprav do podoby vhodné k zahájení kvalitativní analýzy. V průběhu kvalitativní analýzy je však třeba se k tomuto procesu opakovaně vracet a rozšiřovat ji podle nových zjištění, takže bývá systematizace dat také chápána jako součást kvalitativní analýzy. V první části systematizace se data třídí podle určitých kritérií, v druhé fázi se pak data upravují tak, aby bylo jejich zpracování usnadněno, např. barvením textu.

Ve fázi analýzy kvalitativních dat jsem použila metodu kódování dat, kdy jsem k původnímu textu přiřazovala klíčová slova a vznikly tak datové jednotky. Dále jsem použila metodu vytváření trsů, kdy jsou určité výroky sdružovány do skupin (trsů) např.

podle rozlišení určitých jevů, metodu kontrastů a srovnávání a metodu vyhledávání a vyznačování vztahů. Metoda vyhledávání a vyznačování vztahů je popisem fenoménů a souvislostí, na které nás upozorňují účastníci výzkumu. (Miovský, 2006)

8. Prezentace výsledků

8.1 Obraz stáří v naší společnosti a příčiny tohoto obrazu z pohledu respondentů

Všichni respondenti se shodli na tom, že obraz stáří v naší společnosti je negativní. „*Stáří má u nás spíš negativní zvuk, být starej znamená být nerudnej a chudej, a taky u lidí považujou starý lidi za senilní, i když takový nejsou všichni. Četla jsem, že třeba v Arábii berou i Alzheimerera jinak než u nás, tam berou starýho člověka jako dítě, opečovávají ho jako dítě a u nás je to braný jako úplná tragédie, jako že je ten člověk už chudák a bylo by pro něho lepší umřít.*“ (**respondent č. 4 – dále jen zkratka „R“**) „*Postavení stáří v naší společnosti je špatný. Lidi se stáří bojí, myslí si, že je to jen etapa utrpení a snaží se na ně nemyslet, protože každéj vidí jen nemoci a bezmocnost, i když všichni senioři nejsou nemocní. Někde jsem četla, že staří lidi v Africe jsou vážení a je povinnost dětí se o ně za výchovu postarat, neexistují tam důchody. U nás jsou staří lidi braní na obtíž, a to mají svoje důchody, na který celej život pracovali.*“ (R 1)

Co se týká souvislostí tohoto obrazu stáří, respondenti nejčastěji zmiňovali ekonomické souvislosti. „*Obraz stáří je v naší společnosti špatnej, protože kapitalistické hodnoty života jsou jen peníze – úspěchy – tvrdost a stáří se s těmito hodnotami prostě neshlučuje.*“ (R 7) „*Myslím si, že obraz stáří je obrazem seniorů jako neproduktivní složky společnosti, která do ní nepřispívá, ale naopak odčerpává obrovské množství prostředků formou důchodů i nároků na zdravotní péči.*“ (R 8)

Všichni dotázaní, kromě jednoho, zdůrazňovali, že velkou roli hrají předsudky, stereotypy a mýty o stáří. „*Senioři jsou strašně různorodí, jako celá společnost, ale traduje se stále předsudek, že jsou všichni senilní. Že jim to tolik už nemyslí. Přitom je jich hodně velice inteligentních, tak jako v celé společnosti jsou velice inteligentní lidi, a navíc jsou všichni zkušení.*“ (R 10) „*Klasický mýtus o stáří je ten, že je to etapa o tělesném, duševním a finančním živoření.*“ (R 7) „*Já si myslím, že obraz stáří je hodně znehodnocován tím, že senioři jsou podceňováni, jsou považováni za malé děti,*

a taky tím, že si lidi myslí, že už je prostě nemůžou brát stejně jako dřív, že už spoustu věcí nepochopí, což podle mých zkušeností není pravda. Moje babička má přes osmdesát pět let a kromě počítačů pochopí úplně všechno.“ (R 1) „Lidi si myslí, no jo, důchodce, ten už to nepochopí, s ním už se nemá cenu o spoustě věcí bavit, takovej ten mýtus senility. A teď je to ještě víc aktuální, protože senioři už nerozumí technickým vymoženostem.“ (R 4)

Jeden dotázaný zmínil ovlivnění obrazu stáří seniory. *„Je fakt, že někteří důchodci pomáhají vytvářet špatnej obraz stáří tím, že ze sebe dělají ještě větší chudáky než doopravdy jsou a přehání to s nákupy nekvalitních potravin a potom kupují předraženy výrobky na prodejních akcích.“ (R 10)*

Jeden respondent zmínil dva druhy mýtů o seniorech. *„Já vidím dva mýty o stáří: buď moudrý stařeček nebo děda, co už zavazí, co už má všechno za sebou a nemá do ničeho zasahovat. Už jsem slyšel i názor o tom, že nemá cenu chodit na univerzitu třetího věku, že už to senioři nepotřebují.“ (R 6)*

Jeden respondent uvedl, že k negativnímu obrazu stáří přispívají média. *„V médiích se píše hlavně o kriminálních případech, kde seniory kdo oklamal, ale oni byli vychováváni ke slušnosti, takže předpokládají u všech lidí slušnost, tak se tomu ani společnost nemůže moc divit.“ (R 1)*

8.2 Postavení seniorů ve společnosti

Z rozhovorů vyplynulo, že postavení seniorů ve společnosti je silně spojeno s ekonomickými a demografickými faktory, které obraz dnešních seniorů velmi znehodnocují. Všichni dotázaní se shodli na tom, že společnost vnímá seniory jako skupinu, která odčerpává velké množství prostředků. *„Myslím, že senioři jsou společnosti na obtíž, mladejm vůbec vadí, že jsou..“ „...v minulosti to v takové míře nebylo.“ (R 9) „Hodně lidí má pocit, že na ně musí vydělávat, přitom oni celý život pracovali, platili dost daní a důchod si zaslouží.“ (R 2)*

„Společnost jim bere právo na stáří, pořád jim předhazuje, že je hodně starých a že se jich víc dožívá vyššího věku. Moje maminka říká: ‚Tak se mám jít zastřelit, že už mám přes osmdesát?‘ (R 9) „Když bude (v budoucnu) víc důchodců, bude to horší, to už budou muset mladí pracovat, ne jak dneska, spousta jich nepracuje, důchodci budou mít

horší postavení, ale když budou mít účet a penzijní připojištění, tak to bude mladým jedno.“ (R 2)

Dotázaní také hovořili o tom, že naše společnost je zaměřena pouze na produktivní složku populace a je to vidět na pracovním trhu, v obchodu a médiích. *„Společnost je bere tak, že až na vědce už nic nového nepřináší, je zaměřená na mláď, to je vidět i z toho, že zaměstnavatelé poptávají nejvíce lidi okolo 30 až 35 let.“ (R 5)* *„Mláď je daleko agresivnější, potlačuje se úcta ke stáří, protože se všechno dělá pro náctiletý a první dekádu produktivního věku – ti nejvíc kupují.“ (R 10)* *„Společnost se k nim staví trochu přehlížením, nevidí jejich potřeby, neoceňuje jejich životní zkušenosti a celoživotní práci. Společnost včetně médií fandí jen dravému mláď.“ (R 7)*

Většina respondentů však odmítá společenskou segregaci seniorů; domnívají se, že nežijí vně společnosti, ale jsou v ní začleněni a snaží se v ní uplatnit - nejčastěji pomocí rodině. *„Já myslím, že nejsou segregovaní, někteří jsou i zapojení do společnosti, já je vidím vitální, většinou chtějí být ještě prospěšní pro rodinu.“ (R 9)* *„Já myslím, že nemusí být segregovaní, když nechtějí...“ (R 4)*

Co se týká diskriminace, dotázaní spíše diskriminaci seniorů popírají, všichni se však vyjádřili k diskriminaci osob ve věku kolem padesáti let na pracovním trhu, zdůrazňují velmi ztíženou možnost sehnat zaměstnání. *„Já myslím, že je hlavně diskriminace lidí kolem padesáti let na pracovním trhu, nikdo už je nepřijme do práce a je to už podle mě úplně známej všeobecněj jev, mluví se o tom mezi lidma pořád a spousta lidí odchází kvůli tomu do předčasnýho důchodu.“ (R 2)* *„Vyložená diskriminace seniorů myslím není, ale všeobecně známý fakt je, že kolem padesáti je velice zhoršená dostupnost pracovních příležitostí, kvůli obavě z horší výkonnosti a nemocnosti starších.“ (R 8)*

Dva respondenti se domnívají, že senioři jsou diskriminováni technikou. *„Jsou diskriminováni moderní technikou, protože oni většinou nemají počítače a taky na poštách a jiných úřadech jsou různý vyvolávací elektronický zařízení, oni už hůř vidí a pomaleji reagují, člověk tam kolikrát přijde a než si stačí nachystat složenku a peníze, už pípne jeho číslo.“ (R 5)* *„Určitě se společnost neohlíží na to, že příliš nerozumí moderním vymoženostem. Třeba spousta věcí ohledně bankovníctví nebo služeb se vyřizuje dneska mailem a nikoho nezajímá, že nemají doma počítač. Třeba mojí osmdesátileté mamince řekli, že jí pošlou vyúčtování mailem a ani se nezeptali, jestli ho vůbec má. Doba je prostě nutí učit se věci, který těžko můžou ve vysokým věku zvládnout. Kdo nemá děti, těžko tyhle věci sám vyřídí.“ (R 9)*

Respondenti zdůrazňovali různorodost seniorské populace. „*Nic nejde říct všeobecně, někteří jsou protivní, ale na druhou stranu mi třeba pomohla s kočárkem stará paní s berlama.*“ (R 2) „*Senioři jsou strašně různorodí, jako celá společnost...*“ (R 10) Všichni respondenti se domnívají, že společnost si tuto různorodost neuvědomuje. „*Oni jsou všichni považováni za důchodce nakupující slevněné zboží... a pak si taky lidi o všech myslí, že jsou využívační a nervní v dopravních prostředcích.*“ (R 3) „*Já znám jednoho osmdesátiletého seniora, co pomáhá své dceři v cukrárně a jde mu to úplně perfektně, vůbec není poznat při obsluze jeho věk, jak se všichni domnívají, že už musí být člověk pomalejší a tak.*“ (R 1)

Jeden dotázaný zmiňoval důležitost prevence stárnutí. „*Já hrozně obdivuju seniory, co jsou fyzicky zdatní, chodí se ve vysokém věku koupat s otužilcama, běhat Velkou kunratickou, ale oni nejsou fyzicky zdatní jen tak od přírody, oni pro to museli něco udělat, aby si tu vitalitu uchovali i ve vysokém věku, oni nepřemýšlí nad věkem, ale dělají to, co dělali celý život. Ty moc obdivuju, že to ve vysokém věku nezabalí a nesedí třeba celý den u televize.*“ (R 10)

8.3 Ekonomické aspekty stáří

Za velmi důležitou kategorii vztahující se ke stáří respondenti považují ekonomickou situaci seniorů, a to jak na individuální, tak na celospolečenské úrovni. **Tato dimenze z rozhovorů samovolně vyplynula – nebyla předmětem žádné otázky tazatele, ale přesto ji zmiňovali téměř všichni respondenti.** „*Stáří to je taky úbytek financí, člověk se cítí nedoceněný, protože celý život pracoval a teď má akorát tak na živobytí.*“ (R 4)

Tři dotázaní označili ekonomickou situaci seniorů za diskriminaci. „*Jsou diskriminováni ekonomicky, je určitý procento, který žije na hraně, největší část z nich vychází s důchody, ale jenom malá část má nadstandart.*“ (R 10) „*No diskriminováni jsou asi finančně, mohli by mít víc, ale zase stát na to momentálně nemá, tak co se dá dělat.*“ (R 4) „*Za odvedenou práci v produktivním životě berou neúměrně nízké důchody. Tím jsou podle mě ve společnosti diskriminováni.*“ (R 6)

Tato ekonomická situace seniorů podle respondentů také ovlivňuje obraz stáří v naší společnosti. „*Já se domnívám, že většina lidí si vedle nemocnosti při vyslovení slova ‚stáří‘ představí také špatnou ekonomickou situaci a šetření peněz na větší*

položky.“ (R 1) „Když člověk odejde do penze, je na tom ekonomicky mizerně, zvláště pokud je sám, takže stáří má špatněj zvuk i kvůli nízkým důchodům. Je velkej rozdíl mezi švýcarským a českým důchodcem v jejich aktivitách a to hlavně kvůli tomu, že naši prostě nemají takový finanční možnosti.“ (R 3)

Dotázaní často zmiňovali, že tento ekonomický faktor může v budoucnu značně limitovat jejich představy o aktivním životním stylu ve stáří. „Já bych ráda žila ve stáří aktivně, chtěla bych cestovat, ale mám obavy, že na to nebudu mít.“ (R 2)

8.4 Mezigenerační vztahy

Dotázaní považují mezigenerační vztahy za velmi složité, někteří z dotázaných zdůrazňovali oboustrannou netoleranci. „Já myslím, že ze strany seniorů je chybou jejich egocentrismus, najednou mají příliš volnýho času a nemají jiný podněty, takže pořád rozebírají svoje starosti a taky pasivita, když žijí jenom pasivním způsobem života a taky se nesnaží mladý moc pochopit. No a ze strany mladých je to nezáměr, mnozí to svádí na pracovní vyčerpání, nedostatek trpělivosti, pochopení a zobecňování na celou seniorskou populaci.“ (R 8) „Děti nemají čas si popovídat se seniory a senioři mají pocit, že musí stále své dospělé děti vychovávat a říkat jim, co mají dělat, děti odmítají jejich rady a priori z principu všechny, nesnaží se mezi nimi najít i to, co jim může být užitečné.“ (R 7)

Téměř všichni zmiňovali, že senioři mají tendence poučovat. „Oni (senioři) vidí svoje děti, i když je jim už padesát, pořád jako malé děti, pořád by chtěli vychovávat.“ (R 9) „No a oni často poučují, myslí si, že věci flákáme, ale už si nepamatují, že taky nestíhali. Stejně je nemůžu úplně pochopit, mamka mě teď říká: ‚dneska už chápu babičku‘, to já si zatím můžu jen představovat, že ji jednou taky pochopím.“ (R 4)

Jeden dotázaný uvedl zkušenosti s tím, že senioři také mohou být dětmi nuceni k pasivitě. „Já znám dva seniory, kterým děti nechtějí dovolit pracovat na zahradě prostě jenom proto, že tam chtějí trávník a ne záhony a vůbec nepamatují na to, že jim berou nejen potřebnou aktivitu, ale i radost. Potom jsem taky v některých případech slyšela děti mluvit takhle: ‚nikam nechod, ať nespadneš, nic nedělej, ať se ti něco nestane‘ a tak podobně. Ale co má ten člověk celej den sám doma dělat, potřebuje fyzickou činnost i udržování kondice, to už je nezajímá.“ (R 1)

Za problematické považují někteří dotázaní vícegenerační soužití. „*Skřípe to tam, kde bydlí 2-3 generace, tam k tomu musí nutně dojít, nikdy se neshodnou na jedné věci, protože si každé myslí, že zrovna jeho názor je ten nejlepší. Při navštěvování může všechno fungovat, ale jinak moc ne, žádná generace si nechce nechat ovlivňovat svůj život. Můj děda by třeba nedal 1000 Kč za den lyžování, protože on to měl dřív na celej měsíc, takže logicky mu to musí připadat drahý. To by měla mladá generace pochopit, že oni nutně musí vidět spoustu věcí jinak.*“ (R 10) „*Vícegenerační soužití je vždycky složitý, je potřeba hodně tolerance, hlavně by měla být asi ze strany mladých, protože oni to myslí dobře a snaží se nám pomoci. Mladým chybí trpělivost, divíme se, proč nejsou rychlejší, pořád někam spěcháme a jejich pomalost nám leze na nervy. Klasický příklad ve městě, tam asi vadí každému.*“ (R 4)

Dva respondenti naopak uvedli, že je pro seniory lepší vícegenerační soužití. „*Senioři, co žijou s dětma a vnoučatama jsou na tom mnohem líp než ti, co žijou sami, hlavně kvůli tomu, jsou zvlášť díky vnoučatům stále vtaženi do života, znají díky nim třeba moderní hudbu, filmy, učí se s nimi na počítači a nežijí jen z toho, co bylo.*“ (R 4) „*Já myslím, že je pro ně lepší, když bydlí s mladými, ale moje babička (83 let) chce mít svůj klid a nechce, aby s ní někdo bydlel...*“ (R 2)

8.5 Přínos seniorů

Tři dotázaní vidí přínos seniorů především v pomoci dětem. „*Tak já si myslím, že se snaží vyjít mladým maximálně vstříc i za cenu vlastní ztráty, i za cenu únavy, mladí je někdy ještě v tom mladším seniorském věku strašně využívají a oni to pro ně udělají.*“ (R 3) „*Rodiče mají vychovávat a prarodiče můžou rozmazlovat, prostě jejich hlavní přínos je, že se dětem hodně věnují, rozvíjí je a děti je většinou milují, protože na ně mají hodně času, nejsou nervní jako rodiče, vymýšlí pro ně různé aktivity a povídají si s nimi.*“ (R 5) „*Někteří jsou takoví au-pair, pomáhají hodně mladé rodině, zvlášť kde je vysoké pracovní nasazení obou rodičů, spousta rodin by bez nich při dnešní pracovní době nemohla vůbec fungovat a já věřím, že jsou za to ti mladí i dost vděční.*“ (R 10) „*V dnešní době jejich význam strašně stoupá, protože rodiče mají na děti málo času a prarodiče jim nahrazují všechno to, co rodiče zanedbávají.*“ (R 1) „*Mají víc času než rodiče. Můžou velmi citově obohatit život vnoučatům – mají čas si s nimi povídat, probírat jejich starosti.*“ (R 7)

Jeden dotázaný vidí přínos nejen při výchově vnoučat, ale i v pracovní sféře (pokud senioři pracují). „*Senioři nás obohacují životní moudrostí, zkušeností a myslím si taky, že péče prarodičů je jedna z nejdůležitějších součástí raného vývoje dítěte. V pracovní sféře mají sice méně fyzických sil než mladí, možná jsou i rigidnější ve svých názorech, ale můžou nabídnout víc zkušeností, větší pečlivost a svědomitost.*“ (R 8)

V dalších výpovědích dominuje zdůrazňování životních zkušeností, nadhledu a vyrovnanosti seniorské populace, všichni respondenti uvedli, že mají rádi jejich vyprávění a vzpomínky, které označili také za velmi přínosné. „*Jsou svědci doby, hodně nám můžou dát jejich zážitky. Jinak si taky myslím, že my se rozčilujem kvůli maličkostem, kvůli běžným denním věcem, ale oni už mají ten nadhled, jsou už prostě nad věci, už toho tolik zažili, že jsou to z jejich pohledu maličkosti a tím nám taky pomáhají si to uvědomit a překonat je.*“ (R 4) „*Společnost by dnes měla čerpat z jejich životních zkušeností, vědí, že jsou důležitější dobré vztahy než peníze. Že pachtění mnohých lidí dnes je k ničemu, že je důležitější zdraví, pocit spokojenosti ze života a čisté svědomí.*“ (R 7) „*Stáří je určitý druh moudrosti, staří lidi jsou upřímní, jejich rady jsou vesměs dobře míněné, oni to myslí dobře a hlavně si na nic nehrajou, řeknou vám všechno na rovinu, to se teda o mladých v hodně případech říct nedá.*“ (R 3) „*Starší lidé mohou korigovat nadšenej elán mládí a vracet mladé trochu do reality. Mají spoustu zkušeností, takže můžou mladým ušetřit spoustu slepých uliček. V týmu by ale už neměli dělat šéfy, přece jen je někdy potřeba jít do rizika, to udělají spíš mladí.*“ (R 7)

8.6 Hlavní úkol stáří

Dotázaní považují za nejdůležitější spokojenost se svým životem.

„*Když se člověk ohlédne za svým životem, měl by být s jeho prožitím spokojený a měl by mít pocit, že žil dobře. To je myslím takový hlavní smysl stáří, smířit se se svým životem.*“ (R 5) „*Já jsem jednou poslouchala v rozhlase pořad a tam říkali, že podle výzkumu je člověk nejspokojenější v 74 letech. Odpovídali lidi všech generací a měli hodnotit kvalitu svého života. Myslím, že v tomhle věku už člověk vidí většinu problémů jako malichernosti.*“ *Já mám třeba hrozně ráda Květu Fialovou, jak se stárím bojuje a přijímá ho pozitivně.*“ (R 4) „*Já myslím, že nejdůležitější je u starších lidí ta vyrovnanost, starší lidi už ví, že spousta cílů, které si dneska lidi kladou, je po dosažení nakonec stejně neuspokojí, že potom zjistí, že bylo důležitějšího*

něco jiného. Prostě ty jejich zkušenosti, ty mladší lidi nemůžou ještě mít, pořád se za něčím honí, nemají ten životní nadhled.“ (R 1) Ve dvou případech bylo také dotázanými uvedeno, že hlavním smyslem stáří je odpočinek po celoživotní práci. „Zasloužilý odpočinek po letech práce a časového stresu, možnost srovnat si v klidu v hlavě, co jsem v životě dosáhl a co ne, jestli ještě chci a mohu něco změnit, naučit se, zažít...A taky můžu ulevit dětem, když převezmu část péče o vnoučata.“ (R 7) „Já myslím, že smyslem stáří je odpočinek...“ (R 2) Jeden respondent zdůrazňoval, že pro něho je i ve stáří důležitý pocit užitečnosti pro druhé. „Nejdůležitější je být prospěšný a užitečný rodině svých dětí, být dobrými prarodiči, v dnešní době, když nemají rodiče na děti tolik času je to zvlášť důležitý.“ (R 9)

8.7 Představa vlastního stáří a potenciál stáří

Starší dotázaní si představují spíše rozvíjení svých stávajících koníčků. „Já bych teda určitě chtěl mít jiný stáří než někteří senioři dnes, nejhorší je ten častej model, kdy nemají žádnej rozvrh, neví jak vyplnit den, to pak chodí po obchodech pro levný zboží, já si představuju, pokud nebudu nemocnej, že budu v přírodě, chodit na túry, udržovat fyzickou, tak jak chodím teď, ale častěji.“ (R 10) „Chtěla bych co nejdéle alespoň částečně pracovat a velmi věnovat se svým zálibám.“ (R 8) „Tak já si stáří představuji tak, že v zimě pojedou s vnuky na hory lyžovat, v létě na túry, k moři, pokud mi to samozřejmě dovolí zdraví, hlavně mít u sebe hodně vnoučata. Hodně důležitý je mít vedle sebe partnera, stárnout společně, prožívat spolu bolesti i radosti.“ (R 9) „Chtěla bych být zdravá, abych mohla cestovat.“ (R 7)

Mladší respondenti zmiňovali při představě vlastního stáří i novodobé možnosti aktivního stáří. „Chtěla bych prožít aktivní stáří, cestovat, setkávat se s přáteli a vzdělávat se, je teď hodně nových možností, který dřív nebyly. Rozhodně nechci trávit čas jen u televize nebo v obchodech.“ (R 5) „Chtěla bych cestovat, sportovat, malovat, využít nových možností vzdělávání; všechno, co mi zdraví dovolí.“ (R 4) V odpovědích se také objevila důležitost zájmů a koníčků. „Nejhorší podle mě je, když mají lidi jen práci a žádné zájmy a koničky. To je potom odchod do důchodu pro ně mnohem horší a stáří pak velmi těžké.“ (R 5) Jeden dotázaný uvedl, že je třeba se v předstihu na stáří připravovat. „Na důchod je třeba se taky připravit, upravit bydlení, jít třeba do jednopokojového bytu, ale samozřejmě hrozně to bolí, člověk je ve starém bytě zvyklý.“ (R 10)

8.8 Senioři v budoucnu z pohledu respondentů

Tato kategorie je samozřejmě silně ovlivněna demografickými odhady, stále nedořešenou problematikou reformy důchodových systémů a medializací tohoto tématu, který je většinou prezentován jako katastrofální. „*Bude větší nejistota pro důstojný život ve vyšším věku.*“ „*Lidi se stáří bojí, protože naši politici neustále straší, že nebudou peníze na důchody.*“ (R 9) „*Díky liknavému řešení důchodových systémů ale lidi žijí v nejistotě, jak to s jejich penzemi dopadne a to vidím jako zdroj problémů a rozhodně to ke změně postavení důchodců ve společnosti nepřispěje.*“ (R8) „*My to budeme mít ještě horší, než dnešní důchodci, budeme mít jen 30% platu, jako generace na tom budeme rozhodně hůř, bude nás víc.*“ (R 3)

Jako klad někteří respondenti uváděli možnost prevence stárnutí, možnost aktivit ve stáří a také považují za velkou výhodu oproti dnešním seniorům, že umíme používat informační technologie. „*Naše generace bude na stáří lépe připravena, protože se teď o aktivním stáří hodně mluví, je víc informací o stáří a o možnostech se na něj připravit. Máme výhodu, že ovládáme počítače, takže si je umíme najít na webu.*“ (R 5) „*My budeme asi víc aktivnější, protože ovládáme informační technologie, záleží ale, jak půjde pokrok dopředu, budeme ale víc ovlivňovat společnost, protože nás bude víc.*“ (R 4)

Jeden respondent uvedl, že aktivita ve stáří bude vlivem pozdějších odchodů do důchodu prodloužena. „*Zvýší se věk odchodu do důchodu, takže člověk bude systémem nucen být delší dobu aktivní, zároveň se ale zlepšuje zdravotní stav a hlavně je víc možností, jak trávit stáří.*“ (R 8)

Jeden respondent se domnívá, že obraz stáří se bude měnit v závislosti na jiném životním stylu, než jaký měli dnešní senioři v dobách svého mládí a produktivního věku. „*Životní styl seniorů se teď liší od seniorů například před padesáti lety, třeba moje babička žila v důchodě úplně jiným stylem než teď moje matka, takže my budeme určitě taky jiní senioři než jsou teď naši rodiče.*“ (R 6)

8.9 Jak změnit negativní status stáří

Toto téma přineslo velmi různorodé odpovědi, přičemž **skupina respondentů ve věku 50-58 let viděla tento problém v širších společenských souvislostech.** „Změnit se to může jenom **humanizací celé společnosti**, když společnost i média, aby to bylo vidět i slyšet, se bude taky dozvídat o tom, že člověk, který nevydělává peníze je úspěšný, pokud je laskavý, milý, s láskou vychoval děti, které se úspěšně uplatnili ve společnosti a teď se podílí na výchově vnoučat....Prostě to chce změnit celý hodnotový žebříček celé společnosti.“ (R 7) „Já to vidím globálně. **Musí se začít od malejch dětí**, pravdu má dospělý, mladí neumí vychovávat svoje děti, nemají na ně čas, čas nahrazují penězma, uplácí děti dary, jsou rádi, že jim dají děti pokoj.... Výsledek dnešní výchovy je, že děti nemají k ničemu úctu, ale ono se to těm rodičům pak vrátí, až budou senioři.“ (R 10) „Je potřeba bořit mýty a stereotypy, **působit výchovně na všech úrovních** – u rodinných příslušníků, na veřejnosti, i politická reprezentace by k tomu měla přispět a vytvářet nové možnosti aktivního trávení volného času pro seniory.“ (R 8) „V minulosti děti rodičům vykali, byli vychováváni k tomu si jich vážit a k tomu, aby je ve stáří zabezpečili. Myslím, že by se k tomu měla společnost vrátit.“ (R 5)

Někteří dotázaní ve věku 40-44 let zdůrazňovali, že dnešní senioři ještě nestačili vstřebat společenské změny a neznají nebo neumí využít možnosti aktivního stáří. „Naši rodiče vyrůstali v jiné době, všechno se teď strašně změnilo a tak to bude pro ně těžký, ale nesmí se izolovat, jak to hodně seniorů dělá, musí být vidět a slyšet, musí chtít hlavně oni sami.“ (R 3) „Dnešní senioři neměli dřív takový možnosti, dřív byla jen chata a zahrádkaření, takže oni tyto (nové) aktivity nevyužívají, protože na to nejsou zvyklí.“ (R 4)

Dva respondenti se domnívají, že by ke zlepšení statusu stáří mohla významnou měrou přispět média. „Já si myslím, že by se jim mělo zvýšit sebevědomí, udělat pro ně třeba v televizi pořady, ale večerní, aby se dívaly všechny generace, ne dopoledne, když není skoro nikdo doma a zvat tam šikovné nebo fyzicky zdatné seniory nebo ty, co třeba studují univerzity třetího věku nebo ještě pracují ve vědě a tak. Prostě ty, co se snaží žít nějak aktivně. Média mají obrovskou moc, je to vidět hlavně na tom, že všichni vědí, že bude v budoucnu víc seniorů a všichni to považují za špatný, tak jak se to prezentuje v novinách.“ (R 1) „Je potřeba jim dát víc prostoru v médiích a všeobecně s nimi více komunikovat, nevymlouvat se na nedostatek času.“ (R 6)

Respondenti také kladou důraz na aktivitu seniorů při snaze o změnu obrazu stáří. „Já myslím, že se senioři musí sami snažit postavení si zlepšit, nesmí se hlavně nechat ovlivňovat mladými, že jsou jen na obtíž.“ (R 9) „Měli by se víc scházet v klubech, mělo by být víc klubů, kde můžou rozvíjet svoje společné zájmy, povídat si o nich a tak“ (R 5) „Chtělo by je víc začlenit do společnosti, lidi mají vysoký daně a pak řeknou, že dělají na důchodce, ale já znám hodně těch, co se snaží nějak zapojit, sehnat nějakou práci, ale otázka je, jestli je někdo vůbec bude chtít zaměstnat, když už dneska nechtějí padesátáky, je to hrozně složitý a to by si měla společnost uvědomit.“ (R 2) „Já myslím, že je velmi důležitý více mentálního tréninku ve stáří. Moje maminka chodí na univerzitu třetího věku, je samostatná, aktivní, má velký životní elán a chce stále poznávat nové věci, vždycky mi říká, že je potřeba procvičovat mozek a udržovat si ho, předcházet úpadku funkcí, hodně luští křížovky, čte a chodí na tu univerzitu.“ (R 5)

Jeden dotázaný se domnívá, že by se měli generace více setkávat.

„Taky si myslím, že velkou roli hraje to, že je separovaná zábava. Dřív například na venkovské zábavy chodili všechny věkové generace, až po vysoké stáří, takže byli pořád mezi lidmi. ....A také hraje roli individualismus. Za dob mého dětství se víc spolu lidi víc bavili a senioři se scházeli venku na lavičce, to už dnes na venkově nevidíte. Je taková doba a je to tak špatně, a to pro všechny generace.“ (R 1)

8.10 Shrnutí a srovnání názorů jedinců ve věku střední a starší dospělosti

Pokud srovnáme výpovědi jedinců ve věku střední a starší dospělosti, můžeme pozorovat styčné body (zvláště co se týká postavení seniorů ve společnosti, jejich ekonomické situace, přínosu seniorů, problematika důchodové reformy), ale také rozdíly.

Nejmarkantnějším rozdílem je to, že dotázaní ve věku starší dospělosti (vzorek ve věku 50 - 58 let) hovoří nejen o negativních postojích celé české veřejnosti vůči starým lidem, ale i o celkovém morálním úpadku společnosti. Zvláště zdůrazňují špatnou výchovu nejmladší generace vzhledem k potřebám seniorů a jejich životní orientaci pouze na vlastní potřeby, neohleduplnost vůči společnosti. Proto **kladou velký důraz na to, aby byla v budoucnu zaměřena pozornost na proseniorskou výchovu u dětí a mladistvých. Dotázaní ve věku střední dospělosti špatnou výchovu dětí nezmiňovali.**

Dotázaní ve věku střední dospělosti (vzorek ve věku 40 - 44 let) spíše zdůrazňovali, že je nutná změna přístupu ke stáří samotných seniorů, navrhovali různé aktivity ve stáří, **svoje stáří si představují jinak než respondenti ve věku starší dospělosti, uváděli nutnost a význam aktivity ve stáří.** Dále více než druhá věková skupina považovali za velmi důležité, aby byly podporovány jiné možnosti péče o nesoběstačné seniory než je domov důchodců, většina uvádí, že nechce mít rodiče v péči doma, ale uvítali by vybudování nových možností péče (komunitní bydlení, zařízení rodinného typu) a zlepšení sociálních služeb pro seniory, aby byly zabezpečeny důstojné životní podmínky ve stáří. Je možné, že si tato věková skupina uvědomuje, že bude vlivem prodloužení odchodu do důchodu déle pracovat a nebude se tedy moci o svoje rodiče starat.

9. Diskuze

Při kvalitativním průzkumu bylo zjištěno, že se respondenti domnívají, že postoj společnosti ke stáří a seniorům v naší společnosti je negativní, což se neshoduje se závěry průzkumu Vidovičové a Rabušice (2003), kteří konstatují, že postoje české veřejnosti ke stáří jsou spíše pozitivní, i když se objevily v menší míře i postoje negativní (např. 8% dotázaných ve věku 18-35 let označilo seniory za překážku vývoje, 8% za přítěž společnosti a 17% je vnímá především v souvislosti s odčerpáváním ekonomických zdrojů). Výsledky mého šetření se však shodují s výsledky kvalitativní studie Sýkorové (2007), která udává, že 3/5 střední generace přiznává, že existují potíže spojené se statusem seniora a toto konstatování vztahuje střední generace k celé populaci. Výsledky jejího výzkumu však také nevykazují mezigenerační napětí u jednotlivých respondentů.

U dotázaných v mém šetření nebyly zjištěny žádné osobní negativní postoje k seniorům jako tomu bylo v průzkumu Vidovičové a Rabušice (2003); důvodem by mohlo být to, že se jednalo o malý výzkumný vzorek nebo také to, že lidé s negativními postoji by zřejmě s průzkumem nesouhlasili. Dále je tato odlišnost zřejmě způsobena tím, že v mém šetření ani ve výzkumu Sýkorové nebyla „zprovídána“ nejmladší generace od 18 do 35 let; právě tato skupina vykazovala nejvíce negativních postojů k seniorům v průzkumu Vidovičové a Rabušice (viz výše). Posledním faktorem, který mohl výsledky mého průzkumu zkreslit, je nezáměrné ovlivňování dotazovaných osob vlivem mojí sebeprezentace, neboť při kvalitativním výzkumu metodou

polostrukturovaného rozhovoru vždy tazatel na respondenty působí tím, že do něj vnáší svoje okruhy tématu a ovlivňuje je tak nepřímou ve vyjadřování se k dané problematice.

Všichni respondenti průzkumu se mylně domnívají, že seniorská složka v populaci činí kolem 30%; toto nadhodnocení lze jednoznačně přičíst vlivu silné medializace problematiky reformy důchodových systémů a budoucímu nárůstu počtu seniorů. Tento výsledek se s výzkumem Vidovičové a Rabušice (2003) shoduje. Lze vyvodit, že tato problematika není české veřejnosti lhostejná a je pro ni nanejvýš aktuální, proto by měla být řešena co nejdříve a méně dramatickým způsobem, neboť všichni respondenti šetření uvedli, že velmi ovlivňuje negativní postoje veřejnosti k seniorům a ke stáří.

Co se týká postavení seniorů ve společnosti, všichni dotázaní zmiňovali rozvoj ageismu v naší společnosti; všichni se domnívají, že senioři jsou na základě svého věku považováni za nadbytečnou neproduktivní složku společnosti a že je společnost považuje za přítěž. Rovněž všichni shodně uvedli, že jsou značně zúžené možnosti na pracovním trhu po dovršení padesáti let věku, někteří s tím mají osobní zkušenosti nebo zkušenosti v rodině a okolí přátel. Tento fakt koreluje s výzkumem trhu práce Kotýnkové, Červenkové (2004) a také s výzkumem ageismu Vidovičové (2008), obě studie vidí ageismus jako závažný soudobý problém. Sýkorová (2007) však závěrem svého výzkumu uvádí, že ageismus nevnímá střední generace tak citlivě, jako jej vnímají senioři.

Všichni respondenti šetření se domnívali, že senioři jsou nositeli zkušeností a životní vyrovnanosti a uváděli, že je třeba, aby tento potenciál stáří společnost využívala, především v pracovní sféře (pokud senioři pracují), ale i v rodině a v médiích; zde vidí hlavní možnosti tyto zkušenosti předávat. Jako problematický však vidí zájem ze strany zaměstnavatelů, dětí či médií o jejich předávání, udávali často, že v dnešní době jsou naprosto jiné priority, což se shoduje s konstatováním Vidovičové a Rabušice (2003). I v jejich výzkumu byla relativně slabá podpora výroku, že senioři jsou nositeli tradičních hodnot, jednou z příčin může podle autorů být odmítnutí účelnosti udržování tradic společností.

Tři respondenti se domnívají, že tuto společenskou situaci, kdy není udržována úcta k seniorům, ale naopak jsou považováni za přítěž, výrazně ovlivňuje současná nedostatečná výchova dětí k respektování seniorů, což je ve shodě se zjištěním Tošnerové (2002), která považuje za rozhodující při vytváření postojů ke starším lidem množství a kvalitu kontaktů v rodině v dětství a dospívání. Podle Vidovičové

a Rabušice (2003) nejsou tyto vztahy se staršími lidmi, které jsou pro budování pozitivních postojů vůči seniorům nejdůležitější, v současné době dostačující. Sýkorová (2007) naopak nezjistila, že by střední generace hovořila častěji o nedostatku úcty k seniorům; více dotázaní zmiňovali špatnou finanční situaci ve stáří.

Jako velmi závažný problém vidí všichni dotázaní také ekonomickou úroveň důchodců, kterou považují za velmi špatnou. Tato dimenze stáří z průzkumu volně vyplynula - nebyla předmětem žádné přímé otázky. Také Vohralíková a Rabušic (2004) ve své studii uvádějí, že např. v roce 1996 se označilo za chudé 48% důchodců a 31% důchodců uvedlo, že se svými příjmy vychází velmi obtížně. Uvádějí, že navzdory tomu, že by senioři měli být schopni ze svých příjmů uspokojovat základní potřeby a jejich domácnost odpovídá průměrnému stavu v populaci, cítí vysokou subjektivní chudobu. Výzkum agentury STEM v roce 2002 zjistil, že se svojí životní úrovní je spokojeno jen 41% důchodců. Také výzkum Vidovičové a Rabušice (2003) zjistil, že nejakcentovanější aspekt odchodu do důchodu byl rozdíl mezi platem a penzí, což uvedlo 43% mužů a 52% žen v důchodu. Závěry Sýkorové (2007) rovněž potvrzují, že střední generace velmi často při průzkumu uváděla nízkou životní úroveň seniorů a zdůrazňovala nárok starších lidí na kvalitnější zabezpečení. Respondenti mého průzkumu v této souvislosti pak vidí problematičtější aktivní život ve stáří, kterým by chtěli v budoucnu v seniorském věku žít.

Respondenti šetření stejně jako ve výzkumu Vidovičové a Rabušice (2003) i Sýkorové (2007) přiznávají seniorům jejich sociální práva a zvláště dotázaní ve věku střední dospělosti podporují vznik nových možností péče, aby nebyla nutná předčasná institucionalizace částečně soběstačných seniorů.

Přestože dotázaní ve věku střední dospělosti (vzorek od 40 do 44 let) zmiňovali budoucí plány svého aktivního stáří, uvědomují si také, že budou zřejmě omezeni právě svou budoucí ekonomickou situací. Jedinou cestou je podle nich potom pracovat i v důchodovém věku, ovšem vzhledem k ageismu, který se stále víc na pracovním trhu objevuje, vidí tuto možnost také ne příliš optimisticky.

Respondenti ve věku starší dospělosti (vzorek od 50 do 58 let) uváděli jako hlavní náplň stáří odpočinek a to i odpočinek aktivní, ten však chápou spíše ve smyslu pěstování svých koníčků a pomoc rodině svých dětí, ne ve smyslu vzdělávání a rozvoje. U této věkové skupiny ještě není v takové míře zakotven model aktivního stáří, který je v současné době propagován.

Také Vohralíková a Rabušic (2004) uvádějí, že průzkumem Brátkové bylo zjištěno, že zatímco mezi lidmi nad 60 let dnes převažuje pasivnější prožívání důchodu, polovina respondentů mladší generace plánuje aktivnější důchod (cestování, poznávání nových lidí, užívání nových věcí). Zaměstnána by chtěla být více jak polovina dotázaných. Vidovičová a Rabušic (2003) závěrem svého výzkumu konstatují, že česká veřejnost většinou nechce, aby důchodci pravidelně každý den pracovali na plný pracovní úvazek, takže z toho je podle nich možné vyvodit, že česká společnost zatím není na aktivní stárnutí připravena.

Závěr

Z výsledků kvalitativního šetření vyplývá, že respondenti průzkumu zauímají k seniorům a ke stáří pozitivní postoje, ovšem situaci na celospolečenské úrovni hodnotí negativně; domnívají se, že mezigenerační solidarita je velmi narušena a senioři jsou v naší společnosti považováni za přítěž, takže se dá podle dotázaných hovořit o prudkém vzestupu ageistických postojů v porevolučním období.

Všichni respondenti zdůrazňovali přínos seniorů v předávání životních zkušeností mladším generacím a také v citovém i vědomostním rozvíjení nejmladší generace. Za pozitivní stránku stáří respondenti považují životní vyrovnanost, nadhled a integritu, dostatek času k rozvíjení svých zájmů a možnost využívat nabídku vzdělávacích center a klubů, kde se mohou senioři setkávat a získávat nové sociální kontakty.

Za velmi důležitou kategorii vztahující se ke stáří respondenti považují ekonomickou situaci seniorů, a to jak na individuální, tak na celospolečenské úrovni. Tato kategorie z průzkumu samovolně vyplynula. Finanční situaci seniorů považují za špatnou a domnívají se, že jim mimo jiné brání aktivnímu životnímu stylu.

Z odpovědí i kontextu rozhovorů vyplynulo, že k negativnímu statusu stáří velmi přispívá dosud nevyřešená otázka důchodové reformy a silná medializace prognóz demografického vývoje, která je navíc prezentována jako ohrožení stability celé společnosti. Podle poznatků uvedených v teoretické části práce však není mediálně prezentováno, kolik osob v produktivním věku je ekonomicky neaktivních. Veřejnost by měla být podle mého názoru o těchto souvislostech informována, protože mají značný vliv na objektivizaci problému. Za další faktor negativního statusu stáří respondenti

považovali ekonomické souvislosti, především to, že dnešní konzumní společnost je orientována na výkon a vydělávání peněz.

Dále se dotázání, především ve věku starší dospělosti (vzorek 50 – 58 let), domnívají, že značný vliv na formování postojů k seniorům má nedostatečná a nevhodná výchova nejmladší generace. Tato nedostatečná výchova pak podle dotázaných vede k individualismu a neohledupnosti jedinců k potřebám společnosti. Respondenti ve věku střední dospělosti spíše zmiňovali nutnost změny přístupu ke stáří samotných seniorů, ve smyslu odbourávání jejich pasivity, zdůrazňovali více význam aktivit ve stáří.

Respondenti vidí možnost změny negativního obrazu stáří především v humanizaci celé společnosti, která by měla být započata u nejmladší generace prostřednictvím proseniorské výchovy. Domnívají se, že je třeba se na tento problém zaměřit a poskytnout dětem častější možnost kontaktu se seniory, aby se zmírnil vliv předsudků a stereotypů o stáří na seniorskou populaci. V současné době se generace vlivem věkově odstupňovaného běhu společnosti nemají kde setkávat a děti tak nemohou získat komplexnější představu o stáří. Právě zde se nabízí prostor pro sociální pedagogiku, která by se měla zasadit potírání ageismu, jakožto sociálně patologického jevu, např. šířením osvěty u všech věkových skupin, zejména u dětí a mládeže. Podle respondentů je třeba také nasměrovat nejmladší generaci k jiným hodnotám než těm, které uznává soudobá konzumní společnost.

Značný vliv na pojetí stáří ve společnosti mají podle respondentů také média. V současné době neinformují nejsledovanější média dostatečně o seniorech ve smyslu aktivního stáří a rozvoje potenciálu stáří, ale spíše v sociálně-ekonomických souvislostech. Proto je podle respondentů nutné zaměřit se na nové možnosti využití médií při snaze o napravení negativního statusu stáří, především informovat veřejnost o aktivních seniorech a možnostech aktivit ve stáří. Rovněž by bylo třeba vysílat více vzdělávacích pořadů pro seniory v televizi a rozhlasu; v současné době jsou tyto pořady vzhledem k počtu seniorů v populaci podreprezentovány.

Respondenti kladou důraz na aktivitu seniorů ve snaze ovlivnit obraz stáří směrem k pozitivnějšímu pojetí. Úloha seniorů bude stále nabývat na významu, vzhledem ke značné vytiženosti rodičů, zvláště v oblasti působení na nejmladší generaci v rodinách. Pokud se jedná o seniory s aktivním životním stylem, lze očekávat, že bude nejmladší generace v tomto smyslu „vychována ke vlastnímu stáří.“ Bylo zjištěno, že rozhodujícím prvkem, kterým se utváří postoj ke stáří, je množství kontaktů se starší

populaci v dětství a dospívání. V Národním programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007 je zdůrazňováno, že *„přítomnost starších lidí v rodině, v sousedství a ve všech formách společenského života je stále nenahraditelnou lekcí humanity. Ohled na starší členy společnosti a péče o ně jsou jedny z mála stálých hodnot v lidské kultuře kdekoliv na světě.“*

V současné době se senioři dále mohou zapojit do společnosti v rámci dobrovolných občanských sdružení, nadací a vzdělávacích center. Co se týká pracovního trhu, jsou senioři nenahraditelnou flexibilní pracovní silou v rámci krátkodobých a zkrácených pracovních úvazků. Vzhledem ke stále se zvyšující hranici odchodu do důchodu budou také zřejmě v budoucnosti ovlivňovat postoje ke stáří svojí přítomností na plnohodnotných pracovních pozicích, kde budou v kontaktu s jinými věkovými skupinami.

Poznatky uvedené v předchozí kapitole získané kvalitativním průzkumem od věkové skupiny 40 - 58 let mohou být výchozím bodem pro sociálně-pedagogické působení na nižší věkové skupiny, zvláště ve věku adolescence a mladé dospělosti, která bude za 30 - 40 let žít ve společnosti „třetiny starých lidí“. Mohou přispět k postupnému odbourávání stigmatizace stáří, pasivity seniorů a jejich věkové diferenciaci v naší společnosti. V neposlední řadě mohou také přispět k chápání stáří jako přirozené životní etapy, ve které je možné i přes řadu nepříznivých vlivů žít aktivně, aktivním duševním životem a využít smysluplně času, který nám byl dán na rozdíl od minulých generací „navíc“.

Bude zřejmě nutností, aby společnost vzhledem k demografickému vývoji v ČR svoje postoje v budoucnu přehodnotila a zaměřila se na potenciál a pozitivní stránky stáří. Vzhledem k tomu, že senioři budou podle odhadů v budoucnu reprezentovat jednu třetinu populace, budou tedy zřejmě více ovlivňovat celý chod společnosti včetně důležitých odvětví výroby, obchodu a služeb.

Schirmmacher (2005) se také domnívá, že pojetí stáří bude vlivem technické vyspělosti seniorů a jejich obrovským počtem v celém světě zřejmě předefinováno: stejně tak jako poválečná generace „babyboomu“ zcela změnila módní a hudební průmysl, média i pohled na sexualitu, dá se tedy předpokládat, že změny také pojetí stáří.

Čornaničová (2005, in Mühlpachr a kol.) zdůrazňuje, že je třeba, aby se proseniorská výchova stala celospolečenskou součástí výchovy v rodině i škole, aby se tak mladí lidé připravovali na mezigenerační porozumění a soužití se starými lidmi.

Podle Haškovcové (1990) musíme sice biologickou podstatu stáří respektovat, ale pojetí stáří v naší společnosti lze cíleně utvářet.

Úkolem sociální pedagogiky bude nadále starší občany nejen podporovat a vést společnost k přípravě na stárnutí a k rozvíjení aktivního životního stylu, ale i zasadit se o rozvoj proseniorské výchovy a snažit se tak dosáhnout souladu ve společnosti, který je momentálně ekonomickými a mediálními vlivy narušen.

Byla to nakonec společnost, která seniory v poválečném období vlivem industrializace a také glorifikací mládeži postavila do role osamělých pasivních lidí, kteří už společnosti nic nepřinášejí. Teď je tedy opět na celé společnosti, aby navrátila stáří ztracený respekt a důstojnost, kterou si senioři vzhledem k celoživotní práci jistě zaslouží. Úcta ke stáří je jedním ze základních etických humanitních požadavků.

Resumé

Práce se zabývá obrazem stáří a postavením seniorů v naší společnosti, v praktické části jsou pak zkoumány postoje osob ve věku střední a starší dospělosti ke stáří a k seniorům a je rovněž diskutována otázka souvislostí, které postavení stáří a seniorů ovlivňují.

Teoretická východiska práce jsou uvedena ve třech kapitolách; první kapitola zahrnuje poznatky vývojové psychologie o etapách střední a starší dospělosti a stáří, dále zmiňuje problematiku sociálních norem v naší společnosti, uvádí nejčastější problémy ve stáří zvláště s ohledem na sociální aspekt a zohledňuje také pozitiva stáří – životní zkušenosti, nadhled a vyrovnanost.

Druhá kapitola je zaměřena na historický vývoj pojetí stáří; jsou v ní popsány společenské změny, které značně ovlivnily status stáří, především zánik vícegeneračního soužití a nástup industrializace, dále pak zvýznamňování věku při novodobém ustavování nových sociálních struktur a sociálních rolí. Značný prostor je věnován mezigeneračním vztahům, především v rodinném soužití, které postoje ke stáří velmi ovlivňují. V poslední podkapitole je velký prostor věnován mýtům, stereotypům a předsudkům o stáří, které mají již odnepaměti na pojetí stáří značný vliv, neboť se mezigeneračně předávají a jsou základem ageistických postojů v současné společnosti.

Ve třetí kapitole jsou popsány některé aktuální novodobé fenomény vztahující se ke stáří. Velký důraz je v současnosti kladen na aktivní přístup ke stáří: vzdělávání,

udržování psychické kondice, rozvoj zájmů a koníčků, rekvalifikační kursy a v neposlední řadě také vznik občanských sdružení, která seniorům v této oblasti pomáhají. Značný prostor je také věnován Národnímu programu pro přípravu stárnutí, protože je v něm kladen nejen důraz na aktivní přístup ke stáří, ale také na podporu mezigenerační solidarity - je v něm uvedeno, že ke změně statusu zatíženého mýty a stereotypy stáří musí pomoci všechny generace a že tento přístup je žádoucí nejen z hlediska humanity, ale také z hlediska budoucího demografického vývoje. Demografický vývoj a jeho prezentace v médiích je obsahem další podkapitoly, protože výrazně ovlivňuje status seniorů v soudobé společnosti; jeho silná medializace je základem ageismu. Ageismu je vzhledem k závažnosti tohoto společenského jevu věnována celá zvláštní kapitola, jsou v ní uvedeny teoretické informace i data z empirických výzkumů.

V praktické části se práce zabývá postoji střední generace ke stáří a k seniorům. Bylo provedeno kvalitativní šetření na technice polostrukturovaného rozhovoru u vzorku osob ve věku střední dospělosti (respondenti ve věku 40 – 44 let) a ve věku starší dospělosti (50 - 58 let). Tato skupina byla vybrána z toho důvodu, že je již se stářím konfrontována: buďto se stářím svých rodičů nebo se stářím vlastním a měla by mít tedy na problematiku ucelenější názory než mladší věkové skupiny, kterým je spíše stáří vzdálené. Hlavními cíli průzkumu byly nejen postoje ke stáří a k seniorům, ale také souvislosti negativního obrazu stáří v naší společnosti podle mínění respondentů, a také názory na to, jakým způsobem by bylo možné tento obraz do budoucna změnit.

Z výsledků kvalitativního šetření vyplývá, že respondenti průzkumu zaujímají k seniorům a ke stáří pozitivní postoje, ovšem situaci na celospolečenské úrovni hodnotí negativně; domnívají se, že mezigenerační solidarita je velmi narušena a senioři jsou v naší společnosti považováni za přítěž, takže se dá hovořit o prudkém vzestupu ageistických postojů v porevolučním období.

Z odpovědí vyplynulo, že k těmto ageistickým postojům společnosti přispívá nevyřešená otázka důchodové reformy a silná medializace prognóz demografického vývoje jako ohrožení stability společnosti. Tato problematika by tedy měla být řešena co nejdříve a méně dramatickým způsobem. Veřejnost však není mediálně informována o tom, kolik osob v produktivním věku je ekonomicky neaktivních, což má na objektivizaci problému, značný vliv.

Dále má značnou váhu orientace dnešní konzumní společnosti na vydělávání peněz a uspokojování potřeb jednotlivce. Velmi důležitým faktorem je dle dotázaných

také nedostatečná proseniorská výchova, která by měla být započata v raném věku a kterou by bylo možno odbourávat předsudky o stáří, které se mezigeneračně předávají a kterou by bylo třeba nasměrovat nejmladší generaci k jiným hodnotám než těm, které uznává soudobá konzumní společnost.

Respondenti zdůrazňovali přínos seniorů v předávání životních i pracovních zkušeností, v citovém rozvíjení nejmladší generace a zmiňovali také pozitiva stáří ve smyslu nadhledu a životní vyrovnanosti. Dotázaní také zdůrazňovali potřebu aktivního přístupu ke stáří, zvláště s ohledem na udržování psychických funkcí a na rozvoj zájmů a koníčků.

Závěrem je konstatováno, že poznatky z jednotlivých rozhovorů by mohly být přínosem pro sociálně-pedagogickou praxi, zvláště co se týká výchovného působení na nejmladší generaci. Čornaničová (2005, in Mühlpachr a kol.) uvádí, že proseniorská výchova by se měla stát součástí celoživotní výchovy ve škole a rodině a je třeba se zaměřit na budoucí mezigenerační porozumění a soužití se staršími lidmi. Sociálně pedagogické působení by mělo tímto výchovným působením usilovat o dosažení souladu ve společnosti, který je v současné době vlivem ageismu narušen.

Vzhledem k budoucímu demografickému vývoji (nárůst seniorů na 30% v roce 2050) bude nutností, aby společnost svoje postoje ke stáří a seniorům přehodnotila a zaměřila se na potenciál a pozitiva stáří.

Je třeba se zasadit o odbourávání stigmatizace stáří, věkové diferenciaci a pasivity seniorů, a vést společnost k chápání stáří jako přirozené životní etapy (tak jak tomu bylo dříve), ve které je možné i přes řadu nepříznivých vlivů žít aktivně a využít smysluplně času, který nám byl dán na rozdíl od minulých generací „navíc“. Je třeba navrátit stáří ztracený respekt a důstojnost, kterou si senioři vzhledem k celoživotní práci zaslouží. Úcta ke stáří je jedním ze základních etických humanitních požadavků.

Anotace

Dagmar Medková: Před branami stáří: stáří z pohledu střední a starší dospělosti, bakalářská práce, Brno, Institut mezioborových studií 2010, 58 stran

Tato práce se zabývá v teoretické části pojetím stáří v naší společnosti, podmínkami a změnami, které jej formovaly a aktuálními fenomény a souvislostmi, které mají na toto současné pojetí vliv. V praktické části byl proveden kvalitativní průzkum, jehož úkolem bylo zjistit, jaké postoje zaujímají ke stáří a seniorům jedinci ve věku střední a starší dospělosti.

Klíčová slova

Stáří, stárnutí, senioři, pojetí stáří, postoje ke stáří, střední dospělost, starší dospělost

Annotation

Dagmar Medková: In front of the gates of old age: old age as viewed by the middle and advanced aged. A bachelor work, Brno, Institut mezioborových studií 2010, 58 pages

This work is dealing in teoretical part with the conception of old age in our society, conditions and changes that formed it and actual phenomenes and continuities that have influence on the current conception of old age. Qualitation investigation was effected in practical part that was ascertain what kind of attitudes according to old age and seniors occupy the subjects at age of middle and advanced aged.

Keywords

old age, aging, seniors, conception of old age, attitude of old age, middle age, advanced age

Seznam použitých pramenů a literatury:

1. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 776 s. ISBN 80-7178-303-X
2. HAŠKOVCOVÁ, H. Fenomén stáří. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 407 s. ISBN 80-7038-158-2
3. KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. Právo a sociální politika. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, 177 s.
4. KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ I. Motivační prvky při práci se seniory. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008, 208 s. ISBN 978-80-247-2169-9
5. KOTÝNKOVÁ, M., ČERVENKOVÁ, A. Začlenění seniorů v sociální struktuře soudobé společnosti. Praha: VÚPSV, 2001
6. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. Vývojová psychologie, 2. aktualizované vydání, Praha: Grada Publishing, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1284-9
7. MAŘÍKOVÁ, H. (ed.) Proměny současné české rodiny. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 170 s. ISBN 80-85850-93-1
8. MIOVSKÝ, M. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4
9. MOŽNÝ, I. Rodina a společnost. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, 312 s. ISBN 80-86429-58-X
10. MÜHLPACHR, P. (ed.) Schola gerontologica. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 314 s., ISBN 80-210-3838-1
11. PICHAUD, C. THAREAUOVÁ, I. Soužití se staršími lidmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 160 s. ISBN 80-7178-184-3
12. ŘÍČAN, P. Cesta životem. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 435 s. ISBN 80-7038-078-0
13. SCHIRRMACHER, F. Spiknutí metuzalémů. Stáří má zelenou! 1. vyd. Praha: Euromedia Group, 2005, 206 s. ISBN 80-242-1496-2
14. SEDLÁKOVÁ, R. Média: všichni jednou budeme staří, chudí a nemocní. 2006, SOCIOweb_4_2006. Webový magazín. Dostupné na internetu: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=226&1st=106> - vyhledáno 12.10.2009

15. SOMMEROVÁ, O. O čem sní ženy. 2. vyd. Praha: Sláfka, 2005, 210 s. ISBN 80-86631-03-6
16. STUART-HAMILTON, I. Psychologie stárnutí. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, 320 s. ISBN 80-7178-274-2
17. SÝKOROVÁ, D. Autonomie ve stáří. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 284 s. ISBN 978-80-86429-62-5
18. TOŠNEROVÁ, T. Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří. 1. vyd. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, Ústav lékařské etiky 3. LF UK a FNKV Praha, 2002, 45 s. ISBN 80-238-9506-0
19. TOŠNEROVÁ, T. Jak si vychutnat seniorská léta. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2009, 239 s. ISBN 978-80-251-2104-7
20. VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 522 s. ISBN 80-7178-308-0
21. VIDOVIČOVÁ, L. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008, 233 s. ISBN 978-80-210-4627-6
22. VIDOVIČOVÁ, L. O ageismu. 2006, Dostupné na internetu: <http://www.ageismus.cz/index.php?m=2&lang=cz> - vyhledáno dne 8.10.2009
23. VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC L. Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti. Zpráva z empirického výzkumu. VÚPSV 2003
24. VOHRALÍKOVÁ L., RABUŠIC L. Čeští senioři včera, dnes a zítra. Brno: VÚPSV, 2004
25. DENÍK 9.11.2009: Divíšek, M. Diskriminace kvůli věku existuje, soudí většina Čechů. Dostupné na internetu: www.denik.cz/ze_sveta/diskriminace-kvuli-veku-existuje-soudi-vetsina-cec.html – vyhledáno dne 11.11.2009
26. NÁRODNÍ PROGRAM PŘÍPRAVY NA STÁRNUTÍ NA OBDOBÍ LET 2003 AŽ 2007. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Rok neuveden. Dostupné na internetu: <http://www.mpsv.cz/cs/2869> - vyhledáno dne 8.10.2009

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Seznam okruhů vztahujících se k výzkumným otázkám

Příloha č. 1 – okruhy k výzkumným otázkám

1) Jaké postoje ke stáří a seniorům zaujmají respondenti průzkumu ve věku střední a starší dospělosti?

- stáří a senioři z pohledu respondentů
- mezigenerační solidarita
- pozitiva a negativa stáří
- mezigenerační vztahy

2) Proč je podle jejich názoru v naší společnosti stáří obecně negativně hodnoceno (má nízký status)?

- obraz stáří a dnešních seniorů ve společnosti
- předsudky a stereotypy o stáří
- věková diskriminace
- společenská diferenciacie seniorů a její dopady

3) Jak by podle respondentů šetření bylo možné negativní status stáří zatížený předsudky změnit?

- faktory změny pojetí stáří
- úkol a potenciál stáří
- představa vlastního stáří
- obraz seniorů v budoucnosti